

OMGAAN MET GEWELD EN ONVEILIGHEID IN VOLKSBUURTEN VAN LATIJS- AMERIKAANSE STEDEN

JORIS DE JONG & HEIKE VERHEUL

© De foto's in deze scriptie zijn gemaakt door Joris de Jong en Heike Verheul.

OMGAAN MET GEWELD IN VOLKSBUURTEN IN LATIJNS-AMERIKAANSE STEDEN

EEN ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE WIJKEN ROCINHA (RIO DE JANEIRO, BRAZILIË) EN ZONA
3 (QUETZALTENANGO, GUATEMALA)

27 JUNI 2014

JORIS DE JONG

3506363

HEIKE VERHEUL

3830926

BEGELEID DOOR KEES KOONINGS

UNIVERSITEIT UTRECHT

BACHELOR CULTURELE ANTROPOLOGIE

DANKWOORD

In het hele proces van het voorbereiden van ons veldwerk tot het schrijven van deze scriptie zijn wij door heel veel mensen geholpen. Al deze mensen willen wij graag bedanken. Ten eerste willen we graag onze informanten bedanken. Zonder hun medewerking zou een antropoloog nooit onderzoek kunnen doen. Ondanks dat onze informanten niet meer met naam terug te vinden zijn in deze thesis, zijn het hun verhalen die jullie kunnen lezen. Zij hebben tijd en moeite aan ons besteed, ondanks dat het voor sommige lastig was om te praten over sommige onderwerpen. In dit hele proces zijn wij begeleid door Kees Koonings en we willen hem graag bedanken voor zijn ondersteuning en zijn kritische noten die ervoor hebben gezorgd dat het stuk nu is, zoals het is. Ten slotte bedanken we onze ouders en vrienden voor hun steun en medeleven tijdens onze veldwerkperiode.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	10
2. Theoretisch kader.....	14
2.1 Stedelijk geweld in Latijns-Amerika.....	14
2.2 Onveiligheid, percepties en angst in Latijns-Amerika.....	16
2.3 Hoe gaan mensen om met onveiligheid?.....	19
3. Context: Rio de Janeiro.....	23
4. Geweld in Trapolim en Rocinha.....	26
4.1 Geweld in Trapolim en Rocinha.....	26
4.2 Veiligheid in Trapolim en Rocinha.....	30
4.3 Omgaan met geweld in Trapolim en Rocinha.....	36
5. Context: Quetzaltenango.....	42
6. Quetzaltenango: Omgaan met een gewelddadige leefomgeving.....	44
6.1 Geweld in Zona 3.....	45
6.2 Veiligheid in Zona 3.....	49
6.3 Omgaan met geweld en onveiligheid in Zona 3.....	52
7. Rocinha en Zona 3: Een vergelijking.....	59
8. Conclusie.....	63
9. Literatuur.....	66
10. Samenvatting.....	70
10.1 Sumário.....	70
10.2 Resumen en español.....	73

1. Inleiding

Onveiligheid is een steeds groter wordend probleem in Latijns-Amerika, waarbij onveiligheid de economische en sociale ontwikkeling belemmert in alle Latijns-Amerikaanse landen (UNDP 2013: 7). Terwijl in de rest van de wereld de moordcijfers (*homicide rates*) dalen, nemen deze in Latijns-Amerika toe. In de gehele regio van Latijns-Amerika werden meer dan 100.000 moorden per jaar in de periode van 2000 tot 2010 geregistreerd. Ondanks dat in sommige Latijns-Amerikaanse landen de moordcijfers zijn gestabiliseerd of soms zelf gedaald, zijn de cijfers ten opzichte van andere werelddelen nog steeds het hoogst. De percepties van veiligheid zijn dan ook in heel Latijns-Amerika sterk verslechterd. Het Human Development rapport van Latijns Amerika van 2013 benadrukt echter dat criminaliteitsbestrijding niet de enige oplossing zal zijn voor het probleem. De meest effectieve manier om de *citizen security* te verminderen, is door het verbeteren van het leven van de mensen, het stimuleren van economische groei en het verbeteren van veiligheid en overheidsinstellingen, zoals justitie en de politie (UNDP 2013).

Het proces van urbanisatie is sterk zichtbaar in Latijns-Amerika; bijna 75% van de bevolking woont in steden (Koonings & Kruijt 2006: 7). Kenmerkend voor heel Latijns-Amerika is de gescheiden of gebroken (*fractured*) urbane samenleving (Koonings & Kruijt 2006). Stigmatisering van de onderste klassen speelt hierbij een grote rol, gebaseerd op angst vanuit de midden- en bovenklasse en gevoed door media en politiek. In veel grote steden is zowel het ruimtelijke effect van urbanisatie, als de sociale gevolgen van de snelle bevolkingsgroei zichtbaar in de vele sloppenwijk die zijn ontstaan in de periferie van de stad. Vandaag de dag worden de sloppenwijk gekenmerkt door hun marginale status als broedplaats voor geweld, criminaliteit en onveiligheid (Perlman 2007: 2). Door de sociale ongelijkheid in Latijns-Amerika verschilt de rol van geweld en onveiligheid in het dagelijks leven van de mensen per sociaal-economische klasse.

Wij hebben ons in dit etnografisch onderzoek gericht op twee arme stedelijke buurten in Latijns-Amerika. In zowel Rio de Janeiro (Brazilië) als Quetzaltenango (Guatemala) hebben wij onderzoek gedaan naar hoe mensen omgaan met het geweld en de onveiligheid die zij dagelijks ervaren. In dit onderzoek hebben we gekeken naar de subjectieve kant van geweld, waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen twee (sterk) verschillende contexten. Dit biedt de mogelijkheid om te kijken naar de invloed van verschillende omstandigheden, context en plaats op percepties van veiligheid, angstgevoelens en de coping strategieën die mensen ontwikkelen. Dit onderzoek zal daarom op een originele manier inzichten bieden die bij kunnen dragen aan het debat over geweld en onveiligheid in Latijns-Amerika.

De volgende onderzoeksvraag staat centraal in deze thesis:

Hoe ervaren bewoners van Rio de Janeiro en Quetzaltenango geweld en onveiligheid en hoe gaan ze daar mee om?

In dit onderzoek hebben we eerst de geweldssituatie in kaart gebracht door te kijken naar de vormen van geweld, actoren, slachtoffers en de oorzaken van het geweld in het leven van de buurtbewoners. Vervolgens hebben we gekeken naar de veiligheidssituatie in de buurt en de percepties van veiligheid. Tenslotte hebben we gekeken naar de manieren die buurtbewoners hadden ontwikkeld om met het dagelijks geweld om te gaan.

Veiligheid is in veel Latijns-Amerikaanse steden een privilege geworden voor de rijkere klassen. De overheid is vaak discriminerend of niet in staat haar beschermende plichten uit te voeren, waardoor de rijkere klassen zich het meeste toe-eigenen. Daarnaast zijn er diegene in de rijkere klassen, die het zich kunnen veroorloven om te betalen voor hun veiligheid en bijvoorbeeld gaan wonen in een *gated community* (Holston 2009: 260). Desalniettemin is er op verschillende plekken verandering zichtbaar geworden.

In Rio de Janeiro is een verandering zichtbaar door de nieuwste strategie van de overheid: de pacificatie. Hierbij wordt eerst de favela gezuiverd van drugsbendes, om vervolgens de UPP – pacificatie politie – te installeren. (Holston 2009; O Globo 2014). Daar waar enkele jaren eerder de meeste sloppenwijken nog gedomineerd werden door de drugsbendes, probeert de politie nu, na lang in conflict te zijn geweest met de drugsbendes, de greep op de favela's te versterken en een indruk van veiligheid te creëren.

In Guatemala probeert de overheid de criminaliteit en onveiligheid aan te pakken door middel van Plan Cuadrante. Dit plan is ontworpen om door middel van extra aanwezigheid van politie op straat (kleine) criminaliteit te voorkomen. Daarnaast lopen via gemeentes zogenaamde COCODE's (*Los Consejos Comunitarios de Desarrollo*,) die bedoeld zijn om het contact tussen de burgers en de overheid te versterken. Zo worden in deze burensorganisaties onder andere veiligheidsissues bespreekbaar gemaakt en zoekt men samen naar oplossingen.

Ondanks dat de verschillen tussen Rio de Janeiro, een grote wereldstad, en Quetzaltenango, een provinciestad, erg groot zijn, leven de mensen in beide contexten in een stad waar ze dagelijks te maken hebben met geweld. In beide situaties probeert de overheid of politie wel iets te doen aan de huidige situatie, maar we zullen zien dat dit moeilijk verloopt.

In dit etnografisch onderzoek hebben wij gebruik gemaakt van verschillende kwalitatieve onderzoeksmethoden. Centraal tijdens ons veldwerk stonden participerende observatie en *hanging out*. Op belangrijke, drukbezochte plekken in de wijk probeerden wij een beeld te krijgen van het dagelijks leven in de wijk door hier rond te hangen en in contact

te komen met mensen. Voor Heike was dit dé manier om in contact te komen met buurtbewoners, terwijl Joris vooral gebruikt heeft gemaakt van *snowball sampling*.

Het contact met de buurtbewoners verliep voor ons allebei in de eerste weken wat stroef, maar in de laatste weken merkten we dat ons geduld zich terugbetaalde en dat we genoeg *rapport* hadden opgebouwd om uitgebreide (open of gestructureerde) interviews af te nemen. Door middel van informele gesprekken maakten we kennis met het onderwerp en leerden we welke vragen te stellen. De eerste interviews verliepen nog wat moeizaam maar naarmate het veldwerk vorderde ging het beter en verkregen we diepgaandere data.

Tijdens ons onderzoek zijn we ons regelmatig bewust geweest van onze rol als onderzoeker en welke problemen dit met zich mee kon brengen. Als antropoloog vielen we in de buurt op; dit had voordelen en nadelen. In eerste instantie maakten we snel contact met de buurtbewoners, maar het bleek lastig te zijn om diepgang te krijgen in deze gesprekken en dat het tijd kostte om vertrouwen op te bouwen, omdat mensen je als buitenstaander zagen en wantrouwig waren naar je intenties. Naarmate de tijd vorderde, wisten we het vertrouwen te winnen van de buurtbewoners, hoewel dit soms wel lang duurde. De rol als onderzoeker werd bij Heike ook beïnvloed door haar gender. Het volgende voorbeeld illustreert dit:

Toen ik met de tweede politieofficier van het Plan Cuadrante bureau op pad was in de wijk, had ik de tijd om uitgebreid met hem te praten over de buurt en de geweldssituatie. Terwijl ik bij hem in de auto zit, pak ik mijn notitieboekje bij de hand en haal mijn topiclijst uit mijn tas. De politieofficier krijgt een glimlach op z'n gezicht en zegt "Zo, meisje, een serieus interview? Nou, vraag maar eens iets!". Terwijl ik hem vragen stel, rijden we door de wijk en worden we af en toe onderbroken door andere agenten die zich melden bij hun baas. De officier stelt mij als volgt voor aan de agenten: "*Ella es una estudiante antropología, de Holanda, bastante guapa, verdad?*" (Zij is een student antropologie uit Nederland, ze is knap hè?). Ik lach wat ongemakkelijk en er verschijnt een grijns op z'n gezicht "Hoe gaat het met je interview meisje? Zijn we al klaar?". Als we vervolgens langs een ijskraampje rijden, haalt hij een ijsje voor me en terwijl ik achterin de politietruck zit met een ijsje, rijden we terug naar het bureau.

Joris werd bewust van zijn rol als onderzoeker of juist dat zijn rol soms niet zo duidelijk was. Veel buurtbewoners zagen hem als een toerist, vrijwilliger of Amerikaan, maar niet als onderzoeker.

"*O gringo, ele não fala Português, acho que é Americano*" (De vreemdeling praat geen Portugees, volgens mij is hij een Amerikaan). Deze woorden ving ik op vanuit mijn kamer. Het waren een paar kinderen in het straatje voor me. Na een paar weken vrijwilligerswerk woonde ik nu op mezelf en het veldwerk begon nu echt. Het contact met de bureaus vlotte

echter nog niet. Men dacht dat ik een Amerikaan was, die bij de andere *gringos* hoorde; de vrijwilligers die aan de overkant van de straat woonde. Hoewel dit niet per se een negatief stigma was, werd ik dus niet gezien als onderzoeker: iemand die geïnteresseerd is in het dagelijks leven van de bewoners hier en die zich graag wil mengen met de plaatselijke bevolking.

In de twee steden hebben wij ons onderzoek gedaan in één wijk, zodat we meer diepgang konden verkrijgen. Joris heeft onderzoek gedaan in Rocinha, een favela in Rio de Janeiro en Heike heeft het onderzoek gedaan in Zona 3, een drukke wijk in Quetzaltenango. Vooraf hadden wij verwacht terecht te komen in een buurt met bewoners die voor een groot gedeelte uit lage sociaaleconomische klassen zouden komen. Beide wijken leken hierin echter meer divers te zijn dan verwacht, waarbij de inkomens van bewoners uiteenliepen van zeer arm tot economische middenklasse. Bij het selecteren van de buurtbewoners hebben wij geen waarde gehecht aan bepaalde persoonskenmerken, maar hebben wij wel geprobeerd om een holistisch beeld van de wijk te krijgen. Om dit te bewerkstelligen hebben we met ongeveer evenveel mannen als vrouwen contact gelegd en met mensen uit alle leeftijdsklassen gesproken.

In de thesis zullen wij beginnen met het uitleggen van de theoretische concepten die relevant zijn voor dit onderzoek. Concepten zoals geweld, veiligheid, *citizen security*, angst en verschillende coping mechanismen zullen aan bod komen. Vervolgens zullen de empirische data uit Rio de Janeiro gepresenteerd worden en het hoofdstuk daarop zal hetzelfde doen voor Quetzaltenango. In het zevende hoofdstuk komen de belangrijkste verschillen en overeenkomsten aan bod en analyseren we hoe deze verschillen en overeenkomsten te verklaren zijn. Tenslotte volgt de conclusie, waarin wij theorie en empirische data met elkaar verbinden en de belangrijkste lessen uit dit onderzoek zullen formuleren.

2. Theoretisch Kader

In dit hoofdstuk zullen wij ingaan op geweld in Latijns-Amerika, percepties van onveiligheid en hoe mensen omgaan met dagelijks geweld in hun eigen omgeving. De concepten die in dit hoofdstuk worden behandeld, zijn leidend om de data te kunnen analyseren. We zullen eerst ingaan op het concept geweld en de typologie van geweld van Concha-Eastman (2002). Vervolgens zullen we kijken naar de percepties van veiligheid en bijbehorende concepten als angst en *othering*. In de laatste paragraaf introduceren wij een eigen coping schema, waarin verschillende coping strategieën behandeld worden.

2.1 Stedelijk geweld in Latijns-Amerika

Hedendaagse steden in Latijns-Amerika worden gekenmerkt door geweld. Latijns-Amerika staat bekend als de meest gewelddadige regio ter wereld, waar de misdadcijfers en het geweld elk jaar toeneemt, vooral in de steden (Kruijt & Koonings 2007: 1). Hoewel de economieën in de regio een jaarlijkse gemiddelde groei van 4,2 procent hebben getoond in de laatste tien jaar en zaken als armoede en werkloosheid sterk verminderd zijn, kampt men nog steeds met erg hoge en stijgende criminaliteitscijfers (UNDP 2013: 7). De grote hoeveelheid geweld heeft culturele, economische en structurele problemen als de basis voor het geweld (Concha-Eastman 2002: 37). Misdaad, geweld en angst beperken mogelijkheden en vrijheden ernstig en beperken in de manier waarop mensen hun leven organiseren (UNDP 2013: 6). Het wijdverspreide geweld en de angst en onzekerheid die het met zich meebrengt is endemisch en ondermijnt de sociale cohesie (Kruijt & Koonings 2004: 12).

Geweld is een ingewikkeld concept en daarom zullen we het eerst definiëren. Vervolgens leggen we de complexiteit en dimensionale natuur van geweld uit door middel van een classificatiesysteem.

In arme stedelijke gemeenschappen in Latijns-Amerika is dagelijks geweld noch simpel, noch eenvoudig (McIlwaine & Moser, 2004: 3). De wat simpelere definities gaan vooral in op de intentie om iemand fysiek pijn te doen, zoals bijvoorbeeld de definitie van geweld van John Keane. John Keane (1996: 6) definieert geweld als volgt: "geweld is het ongewenst of half ongewenst fysiek schenden van het lichaam van een ander persoon, die hiervoor in vrede leefde". McIlwaine en Moser (2004: 8) definiëren geweld als het gebruik van fysieke handelingen, die pijn veroorzaakt bij een ander en om op deze manier je wensen op te leggen aan die ander. Zij verbreden deze definitie ten opzichte van Keane nog door aan te geven dat 'pijn' kan verwijzen naar een breed scala van omstandigheden, zoals fysieke pijn, psychologische pijn, materiële deprivatie en andere symbolische nadelen (McIlwaine & Moser 2004: 9). Hier op voort bouwend heeft Alberto Concha-Eastman een definitie van geweld

ontwikkeld die het multidimensionale en complexe aspect van geweld goed omvat en dit is de definitie die wij zullen gebruiken in onze thesis:

“Geweld is het opzettelijk gebruik van een fysieke handeling of macht met een vooraf bepaald doel waarbij een of meerdere personen fysieke of mentale (psychologische) schade, of seksueel letsel op lopen of worden beperkt in hun vrijheid of zorgt voor de dood van een ander persoon of personen (zichzelf inbegrepen) (Concha-Eastman 2002: 44).”

Deze definitie bestaat uit die belangrijke kernelementen, namelijk het opzettelijke gebruik van kracht of macht; het toebrengen van letsel; en er is sprake van een nagestreefd doel (om geweld te gebruiken. Tegenwoordig spreekt men over ‘Nieuw Geweld’ in Latijns-Amerika, omdat geweld in Latijns-Amerika niet alleen politiek-ideologisch is, maar alledaagse kost voor de meeste bewoners. Het geweld is semi-georganiseerd, het speelt zich steeds vaker af tussen burgers, het brengt onveiligheid en angst onder de burgers met zich mee en heeft gevolgen voor de sociale cohesie in de steden in Latijns-Amerika. (Koonings 2001: 403).

Er zijn allerlei geweldsactoren, verschillende daders en slachtoffers en verschillende vormen van geweld; het is een multidimensionaal concept. In de wetenschappelijke literatuur wordt geweld op allerlei manieren gecategoriseerd, bijvoorbeeld op basis van verwonding, fysiek of psychologisch, op basis van de dader, een vreemde of bekende, of op basis van het slachtoffer, vrouwen of kinderen etc. Concha-Eastman (2002: 47) heeft geprobeerd duidelijkheid te scheppen over het concept geweld door het te categoriseren op basis van de motivatie voor het geweld, het type geweld, de daders en de slachtoffers van het geweld (zie tabel 1).

Tabel 1: Categorisering van geweld op basis van Motivatie, Type geweld en de Actoren

Motivatie	Type Geweld	Daders	Slachtoffers
Interpersoonlijk of sociaal: dominantie, wraak, controle, onenigheid, intimidatie	Huiselijk of interfamiliaal geweld: fysiek, seksueel, verbaal, mentaal	Mannelijke partners, vaders, familieleden, vrienden,	Vrouwelijke partners, kinderen, ouderen, familieleden
Economisch: misdrijven met weinig of geen structuur	Gevechten of moord, verkrachting, beroving	Bendes, onbekenden, herhalende delinquenten, bendeleiden	Vrienden “Gewone” bevolking, bendeleiden .
Economisch en machtsvertoon: georganiseerde misdaad	moorden, verwonden, mishandeling	Drugsdealers, georganiseerde bendes	(bende)Leiders, rechters, journalisten, burgers, bendeleiden
Politiek	moorden, bloedbaden, ontvoering, verwonden	Guerillas , paramilitairen, overheidstroepen	Boeren, platteland bewoners, guerilla -strijders, soldaten, politie

Bron: Concha Eastman 2002: 47

Geweld wordt om verschillende redenen gemotiveerd, voornamelijk om macht en dominantie te tonen, maar ook economische redenen spelen een rol. Afhankelijk van het type geweld kunnen de motivaties verschillen. Afhankelijk van de motivatie en het type geweld kunnen de daders en slachtoffers ook weer verschillen (zie tabel 1).

Naast de categorisatie van geweld onderscheid Concha-Eastman (2002: 46-49) ook nog drie niveaus waarop geweld plaats vindt, namelijk structureel geweld, institutioneel geweld en situationeel geweld. Ook deze niveaus zijn met elkaar verbonden en afhankelijk van elkaar. Structureel geweld is gerelateerd aan structurele factoren die ten grondslag liggen aan geweld en ongelijkheid. Het gaat hierbij dus om dagelijks omstandigheden die genormaliseerd zijn in het leven van mensen; de omstandigheden zijn structureel en impliciet aanwezig. Je kunt dit terug zien in ongelijkheid, armoede en sociale uitsluiting. Institutioneel geweld betreft instellingen, die door hun aard of essentie, het tegengaan van geweld niet (kunnen) bewerkstelligen. Dergelijke instellingen kunnen politieke instellingen zijn, justitiële instellingen en de politie, of sociale instellingen zoals het gezin. Problemen met betrekking tot institutioneel geweld zijn onder andere straffeloosheid, ongelijke machtsverhoudingen en gebrek aan vertrouwen. Situationeel geweld verwijst naar omgevingsfactoren die geweld door individuen gepleegd mogelijk maakt. Deze omgevingsfactoren kunnen alcohol- of drugsmisbruik, wapenbezit of een tolerante perceptie ten opzichte van geweld zijn (Concha-Eastman 2002: 46-49; Pol 2010: 11).

De grenzen tussen de verschillende categorieën en niveaus van geweld zijn niet duidelijk, maar overlappen elkaar en zijn sterk met elkaar verbonden. Individuen, huishoudens en groepen ervaren verschillende soorten geweld, op hetzelfde moment en dit geweld kan tegelijkertijd politiek, economisch en sociaal gemotiveerd zijn (McIlwaine & Moser 2004: 60).

Een omgeving waarin bepaalde factoren de kwaliteit van leven negatief beïnvloeden kan ook gezien worden als geweld. Aangezien macht sociaal onderhandeld is kunnen dergelijke omgevingen gezien worden als zijnde opgelegd. Zo kan een gesegregeerde samenleving instrumenteel voor de machthebbende groepen (Holston 2009: 246) . Daarnaast variëren ervaringen van geweld door persoonskenmerken, zoals gender, leeftijd, etniciteit en sociaal-economische positie (McIlwaine & Moser 2004: 8).

2.2 Onveiligheid, percepties en angst in Latijns-Amerika

In de huidige wereldwijde gemeenschap voelen steeds meer mensen zich in toenemende mate onveilig (Neild 2003: 278). Het probleem van (on)veiligheid en de gevoelens van (on)veiligheid van mensen is een steeds meer onderzocht fenomeen. Uit het vorige stuk is gebleken dat geweld en criminaliteit belangrijke issues zijn in Latijns-Amerika waar mensen dagelijks mee te maken kunnen hebben. Dit zorgt ervoor dat (on)veiligheid en gevoelens van (on)veiligheid ook steeds meer ter sprake komen. In dit stuk zullen we ingaan op het concept

(on)veiligheid, de angst voor geweld en andere belangrijke bronnen die invloed hebben op gevoelens van onveiligheid, zoals de staat.

Veiligheid is sterk verankerd met concepten als geweld en criminaliteit. Veiligheid kan gedefinieerd worden als de afwezigheid van geweld en gevaar. Veiligheid als concept in brede zin kan zowel de afwezigheid van fysiek geweld en gevaar omvatten als economische en politieke veiligheid. Veiligheid kan gezien worden als het recht van een burger (politiek), een bewoner (sociaaleconomisch) en een mens (moreel). De afgelopen jaren is de conceptualisatie van veiligheid verder uitgebreid dan puur situaties van conflict en geweld. Dit werd vooral duidelijk in het UNDP Human Development Report 1994 over *human security* (UNDP 1994). Hierin werd *human security* geïntroduceerd en wat gedefinieerd werd als de afwezigheid van honger, ziekte repressie in relatie tot het dagelijks leven van burgers, huishoudens en gemeenschappen. Daarnaast vallen zaken als inkomen, gezondheid, milieu, voedselzekerheid en persoonlijke of fysieke zekerheid in de vorm van bescherming tegen misdaad en geweld ook onder het begrip (McIlwaine & Moser 2003: 116).

Concha-Eastman voegt hier nog het begrip *citizen security*, oftewel veiligheid van burgers, aan toe. *Citizen security* is het recht voor alle burgers om zich vrij te verplaatsen zonder angst, zonder bestolen te worden van persoonlijke eigendommen, zonder geïntimideerd te worden en dat ze andere mensen kunnen vertrouwen, zoals ze hun naasten vertrouwen (Concha-Eastman 2022: 45). Concha-Eastman ziet veiligheid dus als een burgerrecht dat door de staat en wet georganiseerd en gehandhaafd. Dit burgerrecht wordt niet beperkt tot veiligheid van de (publieke) ruimte, de openbare orde of de staat zelf.

Percepties van (on)veiligheid zijn misschien nog wel complexer dan puur (on)veiligheid omdat ze niet alleen gevormd worden door geweld en criminaliteit maar ook door andere belangrijke bronnen en actoren. Duce en Perez Perdomo (2003: 79) geven aan dat de percepties van (on)veiligheid sociaal geconstrueerd worden en dat deze percepties niet alleen gevormd worden door de hoeveelheid geweld dat zij dagelijks zien, over horen of lezen. De wijze waarop geweld wordt ervaren in de (lokale) samenleving speelt ook een grote rol bij de heersende percepties van (on)veiligheid in een samenleving. Percepties van (on)veiligheid zijn dus meer dan geweld en criminaliteit. Dammert en Malone (2006: 3) geven aan dat gevoelens van veiligheid en angst niet alleen het directe resultaat van strafbare feiten zijn, maar ook andere oorzaken heeft. Zij geven aan dat angst een teken van diverse dagelijkse onzekerheden over sociale, economische en politieke kwesties, zoals werkloosheid en armoede is. Cijfers van criminaliteit zijn echter wel de eerste bron voor het communiceren over de ervaringen met geweld en dus gevoelens van onveiligheid (Rotker 2002: 8).

Angst is een van de belangrijkste bronnen die de percepties van onveiligheid van mensen beïnvloedt. Angst is, net zoals (on)veiligheid, sociaal geconstrueerd er wordt

beïnvloed door verschillende zaken, zoals interpersoonlijke communicatie, media en door het geweld in de samenleving en de bestaande gedachtes over het geweld (Perdomo 2003: 81). De angst voor geweld, dat voor de veel mensen erg dichtbij komt, heeft gevolgen voor de mobiliteit van mensen. McIlwaine en Moser (2007: 123) geven aan dat angst zeer grote gevolgen heeft voor de ruimtelijke mobiliteit van mensen. Hiermee bedoelen zij dat mensen routinematig bepaalde gebieden in de omgeving vermijden en dat bepaalde gebieden onlosmakelijk geassocieerd worden met gevaar en geweld. Daarnaast laten Wilson en Kelling (1982) zien dat wanneer er angst is voor criminaliteit, bijvoorbeeld door het zien van gebroken ruiten, dit leidt tot meer criminaliteit, doordat mensen zich terugtrekken uit de gemeenschap.

Om de percepties van (on)veiligheid te begrijpen is het daarnaast belangrijk om te kijken het proces van *othering*, dat een onderdeel is van angstgevoelens van mensen. Mensen zijn namelijk het vaakst bang voor mensen “die niet een van hen zijn”, maar gezien wordt als “de ander” (Josemans 2011: 11). Dit proces van *othering* is ook sterk verbonden met gevoelens van distrust en wantrouwen in de Ander.

Een andere belangrijke bron die de onveiligheid en de percepties van (on)veiligheid van mensen sterk beïnvloed is de staat, haar rechtssysteem en haar beleid (Josemans 2011: 12). Wanneer de staat faalt om te reageren om gevoelens van onveiligheid heeft dit grote gevolgen van de maatschappij (Tulchin en Golding 2003: 1-5). Tulchin en Golding (2003: 1-5) leggen uit dat burgers zich veiliger voelen wanneer ze het gevoel hebben dat de staat aandacht schenkt aan het heersende probleem van onveiligheid en dit ook doorvoert in haar beleid, bijvoorbeeld door de politie de verantwoordelijkheid te geven voor de veiligheid in het land. Het vertrouwen van burgers in staat en de politie is van groot belang voor veiligheid in het land. Wanneer burgers het idee hebben dat de politie zich ook bezighoudt met criminele activiteiten heeft dit grote gevolgen voor percepties van onveiligheid. Het idee dat de politie wellicht corrupt is, heeft ook gevolgen voor noties van angst, want wie moet ‘ons’ helpen, als zelfs de politie zich bezig houdt met criminaliteit. Wantrouwen in de politie komt dan ook veel voor in Latijns-Amerikaanse landen. Wantrouwen in de politie komt volgens burgers in Quetzaltenango door de houding en het gedrag van de politie richting de burgers (Josemans 2011: 41).

Daarnaast beïnvloeden de media de percepties van (on)veiligheid sterk (Martín-Barbero 2002: 27-28). Door te schrijven over geweldsincidenten in de buurt, over vergelijkbare situaties of juist over geweld dat bewoners zelf niet ervaren, kan de media mensen het idee geven dat het ook daadwerkelijk er onveilig is op straat. Het geen wat geschreven wordt in kranten of wordt uitgezonden in journaals of zelfs voortkomt in de *telenovelas* kan als gevolg hebben dat mensen weer meer angst ontwikkelen en zoals uit dit stuk is gebleken is angst een van de belangrijkste bronnen, die de gevoelens van (on)veiligheid beïnvloed.

We hebben dus gezien dat de gevoelens van (on)veiligheid door verschillende bronnen wordt gevormd: criminaliteitscijfers, ervaringen van geweld, lokale ideeën over geweld, angst,

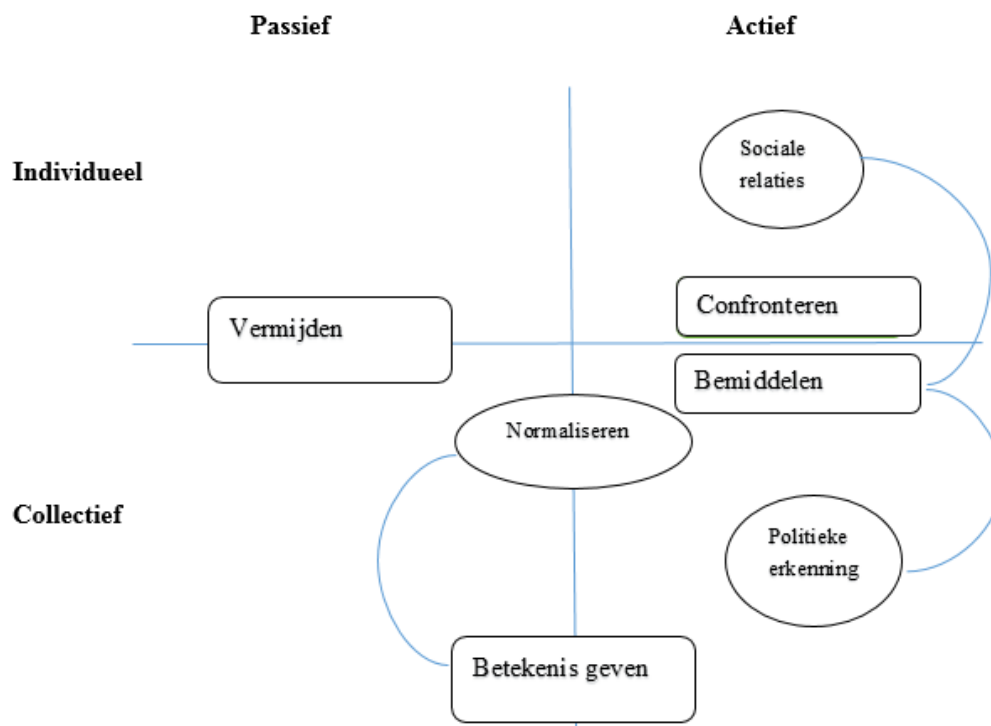
de staat en de media. In de volgende paragraaf zullen we kijken hoe mensen omgaan met deze gevoelens van (on)veiligheid.

2.3 Hoe gaan mensen om met onveiligheid?

Dagelijks leven met verschillende vormen van geweld in de eigen omgeving zorgt ervoor dat mensen gaan denken in termen van overleven en controleren (McIlwaine & Moser 2001: 178). Een constante aanwezigheid van geweld dwingt mensen om zich door middel van coping strategieën, individueel of collectief, aan te passen, om op deze manier nog functioneel in het leven te staan (Schepper-Hughes 2008: 19). *Coping strategies* zijn strategieën in de manier waarop mensen omgaan met geweld binnen de gegeven context en binnen de hiërarchische relaties, die zowel individueel als gemeenschappelijk gedragen kunnen worden (Pol 2010: 32). De manier waarop mensen omgaan met geweld en onveiligheid betekent niet direct dat ze het probleem oplossen, al kan dit wel, bijvoorbeeld door het beheersen of voorkomen van geweld (McIlwaine & Moser 2004: 178). Rotker (2002: 12-13) geeft aan dat mensen altijd proberen door te gaan met hun leven, ondanks dat ze leven onder zeer gewelddadige omstandigheden. Mensen blijven verjaardagen vieren, elkaar bezoeken, hebben kinderen en gaan liefdesrelaties aan. Gewoontes of de omgeving kunnen echter wel aangepast worden, rust en geloof kan verloren gaan en sommige vormen van geluk zijn lastig te bewerkstelligen (Rotker 2002: 12-13).

In dit gedeelte zullen wij ingaan op de verschillende manieren die er zijn om met geweld om te gaan. We hebben geprobeerd, aan de hand van een schema, duidelijk te maken dat coping strategieën op verschillende niveaus kunnen plaatsvinden, namelijk individueel of collectief en daarnaast zijn er verschillende dimensies van coping, namelijk passief en actief (zie schema).

Figuur 2: Schema van verschillende coping strategieën

Zoals het schema laat zien, onderscheiden wij twee dimensies van coping, namelijk actief en passief. Actieve coping is het proces waarbinnen actieve maatregelen worden genomen om de bron van het geweld aan te pakken en de situatie en gevolgen van het probleem te verbeteren (Carver & Scheier 1989: 268). Passieve coping definiëren wij als een manier om met de gevolgen van geweld en onveiligheid om te gaan en dus niet, zoals actieve coping, het aanpakken van de bron van het probleem. Het gaat bij passieve coping dus puur om strategieën die ervoor zorgen dat de gevolgen van het probleem hanteerbaar zijn.

In het schema staan vervolgens allerlei coping strategieën, die zich op individueel of collectief niveau kunnen afspelen en actief of passief kunnen zijn. De eerste categorie is 'vermijden'. Deze categorie ontleen wij aan McIlwaine & Moser (2004: 180) die dit definiëren als het vermijden van een probleem, het liever uit de weg gaan problemen en het niet aanpakken van het probleem. Dit is een passieve vorm van coping, omdat men geen poging onderneemt om het probleem aan te pakken. Vermijden kan zowel op individueel niveau, bijvoorbeeld het vermijden van bepaalde plaatsen of 's avonds laat niet meer het huis uitgaan, als op collectief niveau, bijvoorbeeld om als groep bepaalde groepen of plekken te ontlopen. Een toevoeging op dit concept is dat mensen ook kunnen 'vluchten' (uit de weg gaan van) voor de problemen, bijvoorbeeld door terug te grijpen naar authenticiteit of naar een bepaalde groep en daar hulp

uit putten (Martín-Barbero 2002: 31). Een andere coping strategie die hebben opgenomen in ons schema is 'betekenis geven'. Mensen geven betekenis aan de problemen die ze om zich heen zien en op die manier gaan ze om met het geweld en de onveiligheid waar ze dagelijks mee te maken hebben. Een voorbeeld hiervan is wat Schepher-Hughes (2008: 19) psychologische coping noemt, bijvoorbeeld door een narratieve betekenis te geven aan een traumatiserende gebeurtenis en dit 'verhaal' binnen de gemeenschap in stand te houden, als houvast. Ook cultureel bepaalde vormen van sociale interactie, humor en taboe, zijn manieren om met een bepaalde situatie om te gaan (Goldstein 2003). Dit is een manier om geweld te normaliseren.

Binnen de actieve vormen van coping onderscheiden wij de bemiddelingsstrategie en de confrontatiestrategie, die wij ook aan McIlwaine en Moser ontleen (2004: 180). Deze coping strategieën kunnen op zowel het individuele als collectieve niveau plaatsvinden. Confronteren houdt in dat men geweld of geweldsactoren confronteert, bijvoorbeeld met gewelddadige reacties, zoals het dragen van een wapen op jezelf te beschermen. Intimidatie, als preventie strategie, is ook een belangrijk onderdeel van de confrontatiestrategie. Omdat de confrontatiestrategie vaak gepaard gaat met terugvechten en dus zelf ook gewelddadig zijn komt deze weinig voor (McIlwaine & Moser 2004: 181). De bemiddelingsstrategie houdt in dat men probeert te verzoenen met geweld en geweldsactoren om zo het geweld in een gebied te verminderen. In het schema hebben we twee belangrijke onderdelen van deze strategie onderstreept. Op individueel niveau onderscheiden wij de instrumentele wijze van coping (Schepher-Hughes 2008: 22). Dit houdt in dat mensen door middel van sociale relaties en netwerken zelf actie ondernemen, waarmee individuen als het ware met succes het systeem trotseren. Strijden voor politieke erkenning, om bijvoorbeeld bepaalde problemen aan te pakken of de erkenning van sloppenwijken in Rio de Janeiro, zien wij als een vorm van actieve, collectieve coping.

Daarnaast onderscheiden we de categorie cultuur. Cultuur is niet zo zeer een strategie, maar hiermee bedoelen we dat dit hele schema cultureel bepaald is. Cultuur kan een belangrijke invulling zijn op hoe mensen de situatie om zich heen zien, begrijpen en wellicht accepteren (Schepher-Hughes 2008: 19). Cultuur en ook religie kunnen wel leiden tot een coping strategie. Een voorbeeld is om je te wenden tot het geloof en je lot in handen van God te leggen.

Kortom, burgers die in een gewelddadige omgeving leven zijn niet alleen objecten van het geweld, maar de bewoners reageren en treden op tegen het geweld en zijn hiermee subjecten met *agency*. De manier waarop mensen reageren wordt gemotiveerd uit een beperking van *agency*. Coping is namelijk ook een uiting van *agency* (Schepher-Hughes 2008: 19-20). *Agency* is het vermogen van een individuele actor om ervaringen te verwerken en om een manier te creëren om met het leven om te gaan, zelfs onder extreme omstandigheden

(Long 1990: 8). Binnen de beperkingen die ze kennen, bijvoorbeeld die door de *structure* zijn opgelegd of gecreëerd, proberen mensen problemen op te lossen, te leren van de situatie en bewaken ze hun eigen handelen (Giddens 1984: 1-16).

Toevoegend aan dit schema moet nog gezegd worden dat de manier waarop iemand op geweld reageert ook afhankelijk is van persoonskenmerken, zoals gender, leeftijd, etniciteit etc. Deze individuele verschillen kunnen van invloed zijn op de manier waarop iemand met de situatie omgaat. Carver en Scheier (1989: 270) veronderstellen stabiele coping strategieën, wat inhoudt dat mensen elke situatie niet opnieuw benaderen, maar maken gebruik van coping strategieën die ze vaker hebben gebruikt. Mensen kunnen bepaalde strategieën dus ook eigen maken. Hoewel de bewoners van een wijk om gaan met hetzelfde geweld, onveiligheid, onzekerheid en angst, zijn hun strategieën meestal verschillen (Pol 2010: 43). De bemiddelingsstrategie is de voornaamste strategie waarbij bewoners samen proberen om te gaan met geweld, maar bewoners hebben weinig interactie over coping strategieën (Pol 2010: 43). Door weinig collectief op te treden neemt de macht van geweldsactoren toe en hierdoor wordt geweld gereproduceerd. Door middel van coping strategieën weerstaan en reproduceren mensen geweld tegelijkertijd (Pol 2010: 43).

3. Context: Rio de Janeiro

Brazilië en Rio de Janeiro

Rio de Janeiro – de tweede stad van Brazilië – heeft lange tijd behoord tot de meest gewelddadige steden van Latijns-Amerika. In 2006 woonden naar schatting – hoewel die erg uiteenlopen – een derde van de inwoners (1,5 tot 2 miljoen) in ruim duizend favelas die Rio de Janeiro telt (O Globo 2014). Het ontstaan van deze favela's is te herleiden naar de grote binnenlandse arbeidsmigratie die plaatsvond na het afschaffen van de slavernij en voornamelijk vanaf de jaren '50 van de twintigste eeuw tot vandaag de dag. Hoewel in de illegaliteit ontstaan werden de favelas toegelaten door de overheid om zo de goedkope werknemers te huisvesten zonder dat de overheid zich daar druk om hoefde te maken (Penglase 2009: 48). Zodoende hebben de favela's zich decennialang ontwikkeld; zonder overheidsbemoediging en ongecontroleerd. Het bestaan van de favela's kan geplaagd worden in het grotere sociaal-politieke klimaat in Brazilië en gezien worden als: “a historical social process – an oppressive one – that is largely the result of the Brazilian aristocracy's treatment of historically subjugated people” (Batista et al. 2006). De criminalisering van de bewoners van de favela is te herleiden naar het slavernijverleden en hoe de elite in Brazilië altijd is omgegaan met arme, niet-witte Brazilianen (Batista et al., 2006). Het recht van veiligheid is verdeeld waarbij de politie de hogere klassen beschermt door het onderdrukken van de lagere klassen. De samenleving is gesegregeerd; in ruimtelijke zin, maar ook sociaal, politiek en cultureel (Arias & Rodrigues, 2008, 55). Perlman (2007: 3) spreekt over een *deceptie van democratie*: hoewel de Braziliaanse staat in transitie lijkt te zijn richting een volledige democratie, worden bepaalde groepen behandeld als tweederangs burgers en in de praktijk uitgesloten van hun democratische rechten. Marginalisering leidt hier tot disconnectie met de rest van de samenleving. Deze segregatie van arm en rijk, vaak naar raciale lijnen, komt tot uiting in de oneerlijke verdeling van sociale, economische en politieke rechten en hulpbronnen.

Drugsbendes en de favela's

In de jaren 80 vond een ontwikkeling plaats die de favela's tot vandaag de dag beïnvloedt; de intrede van de drugsbendes en hun lokale invloed. Er ontstonden een nieuwe orde van politieke relaties vanuit de 'erfenis' van de militaire dictatuur waarbij 'oude gewoonten' zoals straffeloosheid van politiegeweld in connectie kwam de groei van de transnationale drugshandel (Penglase, 2009, 49). Arias en Rodrigues (2008: 55) spreken over “*politics of insecurity*”: het beleid wat rondom de notie van onveiligheid is ontstaan. De elite en middenklassen vrezen de favela's en hun inwoners. Dergelijk politiek discours en beleid zou niet alleen de oorzaak van geweld bij de *favelados* leggen, maar hen ook uitsluiten van het

recht op veiligheid en hen zelfs geweld opleggen door repressieve maatregelen. In het verlengde hiervan kan de *pacificatie* gezien worden.

Pacificatie

Het proces van de *pacificatie* startte kort na de benoeming van Rio de Janeiro en Brazilië als de gastheer voor het Wereldkampioenschap voetbal in 2014 en de Olympische spelen in 2016; twee mega-sportevenementen, die altijd komen met een eisenpakket voor regelgeving en infrastructuur in het gastland (Saborio, 2013: 133). De retoriek die gebruikt is voor de legitimering van de *pacificatie* is verschillend, afhankelijk van de doelgroep. Hierbij zijn er drie te onderscheiden: internationaal wordt de controle en verbetering van de veiligheidssituatie verkondigd, in de hoop internationale investeerders en toeristen aan te trekken. Nationaal wordt de belofte gemaakt van verbeterde veiligheid in het dagelijks leven van de midden- en bovenklasse, waarbij geïmpliceerd wordt dat de favela's de bron van onveiligheid zijn. Op lokaal niveau is de *pacificatie* onder de belofte van verbetering van de leefkwaliteit van de bewoners in de favela's. De UPP lijkt echter vooral de functie te vervullen van het delegitimeren van politiek protest, waarbij de *pacificatie* niet veel meer dan een militaire bezetting is (Saborio, 2013: 132).

Rocinha

Rocinha is een van de grootste favelas van Rio de Janeiro en is net als de meesten het resultaat van een jarenlange ongecontroleerde bebouwing van huizen en infrastructuur tegen de omliggende bergen aan. Het aantal bewoners wordt door de overheid geschat op 70.000 maar door andere bronnen en de bewoners zelf op rond de 200.000 (Batista et al. 2006).

Veel bewoners hebben nog steeds te kampen met de problemen die meestal kenmerkend zijn voor favelas. Doordat Rocinha jarenlang verwaarloosd is door de overheid – die pas sinds 2007 een rol in de ontwikkeling van de wijk speelt – heeft de wijk te kampen met slechte infrastructuur, sanitaire voorzieningen en educatie. Daarnaast zijn er problemen met volksgezondheid en voorlichting over zaken als alcohol- en drugsgebruik en seks. Tevens heeft de wijk te maken met het negatieve stigma wat vaak gepaard gaat met favelas, namelijk een stigma van armoede, criminaliteit en geweld. Dit draagt bij aan de marginale positie die de inwoners innemen in de samenleving door sociale segregatie en inkomensongelijkheid. Rocinha was vooral van midden jaren '90 tot 2005 het toneel van gewelddadige confrontaties tussen drugsbendes en politie. In 2011 is de overheid met het leger de wijk ingetrokken in het teken van de *pacificatie*.

De informele sector is ook sterk gegroeid in de favela's, wat zichtbaar is in de opkomst van parallelle machtsstructuren waarbij actoren concurreren met de overheid om bepaalde posities (Koonings & Kruijt, 2006). Zo is het creëren van veiligheid en het zorgen voor andere

voorzieningen vaak overgenomen door de drugsbendes. Deze veiligheid is de belofte van de drugsbendes in ruil voor de medewerking van de bewoners in de vorm van collectief zwijgen ten aanzien van de activisten van deze drugsbendes (Arias & Rodrigues 2008: 55).

Daarnaast proberen de inwoners hun gemarginaliseerde positie als tweederangs burgers te verbeteren door zich meer de rechten van educatie en infrastructuur en huisvesting toe te eigenen. Zo heeft Rocinha sinds enkele jaren de officiële status van '*bairro*' of wijk weten te verwerven.

Langzamerhand proberen de bewoners zo meer de positieve status van *city-builders* te verkrijgen en op die manier enkele indirecte bronnen van geweld, zoals marginalisatie en armoede, aan te pakken. Dit komt overeen met wat Holston (2009: 256) schrijft over São Paulo. Hoewel dit een langzaam proces is, spreekt Perlman (2007) over de recente verandering in de status van favela's naar die van culturele iconen, en een toekomstige bron van toerisme.

Trapolim

Trapolim vormt de meest specifieke context waarbinnen het veldwerk gedaan is. Het omvat een straat met een aantal vertakkingen aan het begin van Rocinha, die redelijk geïsoleerd is doordat het een doodlopende weg omhoog is. Het is een straat waarin iedereen elkaar lijkt te kennen. Het is er over het algemeen rustig, overzichtelijk, met weinig verkeer en er hangen altijd wat bewoners rond. De mannen hangen rond in groepen, waarbij zij kaarten en bier drinken. De vrouwen zijn vaker zichtbaar vanachter de ramen met tralies die open staan of in de deuropening vanwaar zij zich alsnog mengen met het leven op straat. Trapolim was de woonplaats van Joris en een van de meest welvarende gedeeltes van Rocinha.

Foto 1: Eettentje in Trapolim

4. Omgaan met geweld in Trapolim en Rocinha

Ik stap de deur van mijn kamertje uit. Het is 10 uur 's ochtends en de normale bedrijvigheid in Trapolim - voor zover die er is - is al lang bezig. Ik kijk rechts en aan het einde van de straat zie ik Marcelo die het rolluik van zijn winkeltje omhoog duwt. Een aardige jongeman, maar weinig spraakzaam. Ons contact beperkt zich slechts tot groeten en afrekenen. Ik kijk naar links. Daar zit zoals gewoonlijk Vinicius met een sigaret of een plastic bekertje met koffie, die meteen een hand de lucht in gooit bij wijze van groet, die ik op dezelfde wijze beantwoord. Ik sla de hoek om waarbij de straat redelijk steil naar beneden loopt en ontwijk de stroompjes water van de airco's. Zo kom ik langs de sportschool die altijd druk bezocht wordt door gespierde mannen en vrouwen in felgekleurde panty's en wollen sokken. Nu zie ik Rafael en Jorge staan, die rond dit uur altijd te vinden zijn tegenover het gebouw waarvan zij de beheerders zijn. Na een immer hartelijke begroeting houden we een kort gesprekje over alledaagse zaken. De belangrijkheid van begroetingen is me wel opgevallen en ik probeer zoveel mogelijk mee te doen met het ritueel van zwaaien, glimlachen, zoenen of ferm de hand schudden, om vervolgens de woorden "*tudo bem?*" (alles goed?) uit te spreken. Ik vervolg mijn wandeling en kom aan bij Estrada de Gávea. Hier begint de drukte en het duurt door de chaos van motortaxi's en bussen twee minuten om de straat over te steken. Hier begint de rest van Rocinha.

Geweld en onveiligheid zijn steeds grotere problemen in het dagelijks leven van mensen in Latijns-Amerika. Toch is dit verschillend per land, stad, wijk en zelfs per straat, zoals duidelijk zal worden in dit hoofdstuk. Hierbij zal ik namelijk de positie van Trapolim nuanceren ten aanzien van Rocinha in algemenere zin.

4.1 Geweld in Trapolim en Rocinha

Hoewel het geweld in Rocinha de laatste tijd lijkt te zijn toegenomen, is Trapolim nog steeds een oase van veiligheid. Zo vertelt ook Jorge, een man van middelbare leeftijd die 12 jaar in Trapolim woont:

I: Hier (in Trapolim) gebeurt niet veel?

Jorge: Hier niet.

I: Er zijn geen berovingen of overvallen?

Jorge: Nee, nee.¹

---

¹ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

In Trapolim vindt weinig geweld plaats, zo blijkt uit de gesprekken die ik had met mijn informanten. Toch kwam uit de interviews naar voren dat er wel degelijk bepaalde vormen van geweld plaatsvindt. Mensen hadden soms het over huiselijk geweld, een enkele inbraak of een ruzie door alcohol. Wat ik heb opgemerkt is dat wanneer mensen het over deze gebeurtenissen hadden, ze het steevast “geïsoleerde incidenten” noemden; incidenten die niet regelmatig of herhaaldelijk voorkomen:

I: Hier in Trapolim, wat voor geweld komt het meest voor?

Jorge: Bijna niks. Soms, bijvoorbeeld vorige week, hier in de straat waar we wonen, werd iemand in zijn hand geschoten. Maar dit is ook een geïsoleerd incident.

I: En hoe vaak komt zo iets voor? Eén keer per jaar?

Jorge: Ja zo iets

Francisca: [Hij was] dronken

Jorge: Ik woon hier 11 jaar, [dit is de] eerste keer.²

Het benoemen van de incidenten als zijnde geïsoleerd laat zien dat het geweld wat voorkomt in Trapolim vooral *situationeel* is en niet *structureel*. Het veelal ontbreken van structureel geweld komt overeen met de goede sociaal-economische omstandigheden in Trapolim, waarin het zich onderscheidt van het grootste gedeelte van Rocinha. Structureel geweld omvat de structurele factoren die ten grondslag liggen aan geweld zoals ongelijkheid, armoede en sociale uitsluiting en dit is meer kenmerkend voor andere delen van Rocinha, waarop ik later in dit hoofdstuk in zal gaan.

De buurtbewoners van Trapolim ervaren dus weinig geweld, op een enkel incident na. Wel werd mij verteld van een enkel geval van diefstal, wat verder zelden voorkomt:

“Eén keer verscheen er een dief in dit gebouw; een jongen van 16. Maar die was niet gewapend. We pakte de dief, alleen opgepakt, verder niks, en brachten hem naar de politie.”³

Trapolim is onderdeel van Rocinha en hier ook niet los van te zien. Echter, terwijl Trapolim door mijn informanten wordt gezien als een veilige buurt, speelt geweld een grotere rol in andere delen van Rocinha.

Vanuit *Trapolim* zijn er twee manieren in de omliggende wijken te komen. Via de straat die eindigt bij de grote verkeersader *Estrada da Gávea*, en een klein trappetje die tussen

---

² Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

³ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

enkele huizen en een stukje braak liggend land doorloopt; deze weg vindt je alleen als iemand het je laat zien. Zo kom je in *Vila Verde*.

Regelmatig kwam ik ook in andere gedeeltes van Rocinha, met name *Vila Verde*, *Cachoppa* en het drukke *A Via Apia*, dat de grootste toegangsstraat tot Rocinha is. Door middel van observatie viel mij al op dat hier meer geweld plaatsvindt dan in Trampolim, bijvoorbeeld in de vorm van vernielingen. Wat het meest in het oog sprong was de aanwezigheid van de militaire politie; de UPP (Unidade de Polícia Pacificadora).

Elke dag staat er een auto van de militaire politie (UPP) en een viertal agenten in hun blauwe hemden en zwarte wapenuitrusting bestaand uit immer een kogelvriest, pistool en een automatisch geweer. Ze staan in de schaduw tegen een muur aan, zodat ze niet in de weg staan, of ze staan in groepjes naar elkaar gekeerd, zonder veel te converseren. Af en toe spreken ze kort met een burger maar daar blijft het ook bij qua sociale interactie met anderen. Met hand op de holster en gezichten die weinig emotie vertonen kijken ze om zich heen en doen ze hun dienst, die verder weinig anders lijkt in te houden. Regelmatig bezoeken ze een van de eetcafés waarbij er twee buiten de wacht houden en de rest hun wapens tegen de tafeltjes zet en wat gaan eten.

Toch leek geweld in eerste instantie geen grote rol te spelen in het dagelijks leven van de mensen, aangezien men ook s' nachts heel actief is; vooral deze straat. Uit de interviews kwamen echter andere belevingen naar voren: informanten uit andere delen van Rocinha vertelden mij over huisinbraken, seksueel geweld tegen vrouwen, vermissingen en moorden. Een informant vertelde mij over het geweld in zijn wijk.

I: Vandaag de dag, wat voor soorten geweld komen hier voor?

Pai: Hier zijn veel mensen die veel drinken; bier en alcohol. We hadden nooit veel aanrandingen. Dat hadden we nooit want degene die dat zouden doen, zouden worden vermoord. Tegenwoordig is de situatie veel slechter dan vroeger.⁴

Wanneer ik met informanten over geweld sprak, werd vaak de vergelijking getrokken tussen nu en vroeger. Dit komt omdat veel informanten het idee hebben dat sinds de pacificatie de algehele veiligheidssituatie in Rocinha is verslechterd. Hierin is dus institutioneel geweld te herkennen in de vorm van de politieaanwezigheid, die geen verbetering van de

---

⁴ Gesprek met buurtbewoner Pai op 18-03-2014

veiligheidssituatie lijkt te bewerkstelligen. Hierdoor lijkt het situationeel geweld te zijn toegenomen; inbraken en aanrandingen worden hierbij veel genoemd.

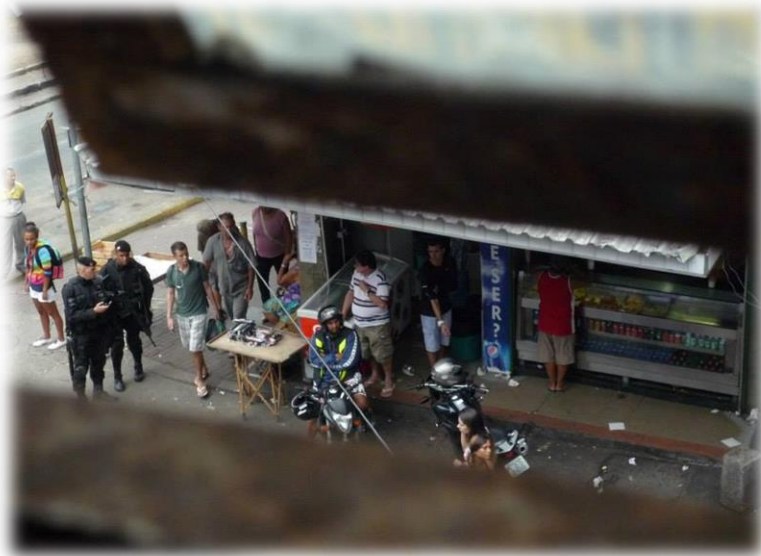

Foto 2: Speciale Politie BOPE in A Via Apia

Actoren en slachtoffers van geweld

Volgens mijn informanten zijn er verschillende verantwoordelijken voor dit geweld. Ten eerste werden er de marginalen in de wijk genoemd: drugs- en alcoholverslaafden, kinderen opgegroeid in slechte omstandigheden en probleemjongeren. Alcohol werd echter minder ernstig bevonden dan drugs, hoewel alcohol in grote hoeveelheden genuttigd wordt in de wijk. Daarnaast wordt vaak de politie als actor van geweld gezien. In tegenstelling tot enkele informanten die woonachtig zijn in Trapolim, was vooral informant Pai zeer uitgesproken over de politie als actor van geweld:

“De politie slaat de bewoners, ze vermoorden de bewoners, ze beroven de bewoners. Kortom De UPP is zeer duister.”⁵

Pai sprak dus over ernstig politiegeweld: fysiek geweld, berovingen en zelfs moord. De rol die de politie speelt in de ervaring van onveiligheid zal ik later verder toelichten.

Oorzaken van geweld

Negatieve factoren in de leefomgeving kunnen gezien worden als structureel geweld; geweld dat in het dagelijks leven genormaliseerd is maar structureel en impliciet aanwezig is (Concha-Eastman, 2002, 46-49). Een informant die hoger in Rocinha woont noemde de, volgens hem,

---

⁵ Gesprek met buurtbewoner Pai op 18-03-2014

drie belangrijkste oorzaken van criminaliteit; armoede, geweld in de familie of leefomgeving en de aantrekkingskracht van de drugsbendes voor jongeren. Ook drugs en in mindere mate alcohol werden als oorzaken van criminaliteit genoemd door informanten. Educatie werd vaak genoemd als de manier om hier verbetering in te brengen en niet politie intrede of financiële hulp in andere sectoren.

Het is echter moeilijk precies te duiden hoe vaak dergelijk geweld plaatsvindt, wie de slachtoffers zijn en wat het geweld precies inhoudt in Rocinha. Dit gaf mij het inzicht dat de notie van geweld kan verschillen van de realiteit. Vooral politiegeweld is moeilijk te duiden. João legde mij uit waar die onduidelijkheid volgens hem vandaan komt:

I: Voor mij is het moeilijk te begrijpen wat de politie nou precies doet.

João: Jij zag niet wat er gebeurde en wat nog steeds gebeurt.

I: Bij de bewoners die daar in andere delen van Rocinha wonen niet; daar kom ik bijna nooit.

João: Je ziet het niet want wanneer zij [de politie] dingen doen, is het alleen daar, binnenin de favela, en verborgen voor de bewoners. Daarbinnen doen ze dingen die de buitenwereld niet mag zien, begrijp je.

I: Dus de politie handelt zonder respect?

João: Precies. (Het is) heel moeilijk.⁶

De ervaring van politiegeweld en ander geweld wordt door veel factoren beïnvloed. In Rocinha lijkt het voor een groot deel te gaan om de algemene ervaring van onveiligheid.

4.2 Onveiligheid in Trapolim en Rocinha

Er zijn veel verschillende ideeën en ervaringen ten aanzien van geweld en onveiligheid in Rocinha. Ik zal daarom eerst beginnen met Trapolim, waar de veiligheidssituatie een stuk beter lijkt te zijn.

Onveiligheid in Trapolim

In een gesprek met Jorge en zijn vrouw Francisca vertelden ze me dat ze tevreden waren met de aanwezigheid van de politie in Rocinha:

I: Is het nu gevaarlijker nu de UPP in Rocinha is?

Jorge: Nee, rustiger. Het is een stuk beter.⁷

---

⁶ Gesprek met buurtbewoner João op 07-04-2014

⁷ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

Deze opmerking – die sterk in contrast stond met die van mijn informanten buiten Trapolim – smeekte om toelichting:

I: “Maar de mensen zijn niet zo blij met de UPP?”

Francisca: “Min of meer, niet zo blij als eerst, maar het is prima. Er zijn veel verschillende visies in Rocinha”

Jorge: “Er zijn mensen die blij zijn met de UPP, en er zijn mensen die niet blij zijn met de UPP”⁸

Het werd mij snel duidelijk dat ook de ervaring van onveiligheid verschilt voor de bewoners van Trapolim ten opzichte van die van andere delen van Rocinha.

Veiligheid kan in het licht van *citizin security* van Concha-Eastman gezien worden als de afwezigheid van fysiek geweld maar ook het hebben van economische en politieke zekerheid. In dit opzicht lijken de bewoners in Trapolim in een beter positie te verkeren; zij zijn welvarender, ervaren minder geweld en criminaliteit dan de bewoners in de rest van Rocinha. Ook komen er zelden politieagenten of bandieten; twee actoren die met geweld geassocieerd kunnen worden. Bandieten kwamen er ook al niet vóór de pacificatie vertelde informant Maria me, die er al 10 jaar woont:

“Trapolim was altijd al veilig. Ook vóór de pacificatie kwamen hier nooit bandieten.”⁹

Trapolim is in bepaalde opzichten zeker onderdeel van de favela; qua sociale netwerken, identificatie, gedeelde belangen en cultuur. Toch lijken veel bewoners van Trapolim bepaalde ideeën te hebben over andere delen van Rocinha qua veiligheid en geweld:

Jorge: Daar, naar binnen [in Rocinha], in Ropa Suja, Macega, Rua 1, Rua 2, Cachopa, is het heel slecht. Er is veel geweld.

I: Maar jullie gaan daar niet vaak naar toe?

Jorge: Nooit (lach)

Francisca: Ik ken dat gedeelte van Rocinha niet

Pedro: Wij kennen alleen dit gedeelte.¹⁰

De naastgelegen wijk Vila Verde, enkel met elkaar verbonden door een trap, werd al gevaarlijker bevonden door mijn informanten dan Trapolim en daardoor het liefst vermeden. Het was zelfs zo dat mijn informanten mij vroegen of het niet gevaarlijk was in de omliggende

---

⁸ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

⁹ Gesprek met buurtbewoner Maria op 02-04-2014

¹⁰ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

wijken, waar ik regelmatig kwam en die voor mij helemaal niet als zodanig overkwamen. Dit laat wel zien dat mijn informanten percepties hebben over onveiligheid die op bepaalde wijzen geconstrueerd worden. Dit proces is ook zichtbaar in de ervaring van onveiligheid in Rocinha in het algemeen.

Bewoners, politie en constructie van de Ander

Duce en Perez Perdomo (2003: 79) geven aan dat percepties van (on)veiligheid sociaal geconstrueerd worden. Deze percepties worden gevormd door persoonlijke ervaring met geweld, interpersoonlijke communicatie en media. Het proces van *othering* speelt hierbij ook een belangrijke rol. In Rocinha wordt de overheid ook geconstrueerd als de Ander:

“Wat de overheid in Brazilië doet, is slechts voor de rijken”¹¹

De UPP kan gezien worden als de vertegenwoordiging van de overheid in de wijk – en hiermee zo goed als de enige vertegenwoordiging; althans, zo wordt dat vaak ervaren. De UPP is namelijk elke dag zichtbaar in de grote straten en vormt zo de “*state's disruptive presence in favelas*” (Penglase, 2009). Het proces van *othering* is ook zichtbaar vanuit de staatsactoren ten aanzien van de favela-bewoners. Zo worden de bewoners van Rocinha voor hun gevoel vaak gecriminaliseerd en niet erkend als volwaardige burgers. Informant João verwoordde dit als volgt:

“Voor de politie is elke bewoner een bandiet”¹²

Het proces van wederzijds categoriseren zorgt vaak voor wantrouwen en angst voor de Ander door stereotypering en generalisatie die versterkt worden door communicatieprocessen.

Respeito

Een belangrijke gebeurtenis in de veiligheidssituatie is de *pacificatie* geweest. De pacificatie is volgens velen een gefaald project:

“De pacificatie was te plotseling, te snel en het heeft alleen wapens gebracht, geen educatie, of infrastructuur; dingen die de mensen nodig hebben.”¹³

---

¹¹ Gesprek met buurtbewoner João op 07-04-2014

¹² Gesprek met buurtbewoner João op 07-04-2014

¹³ Gesprek met buurtbewoner Neto op 01-04-2014

Veel informanten klaagden over de manier waarop de overheid te werk gaat in de wijk. Er werd geklaagd over een tekort aan voorzieningen in educatie, gezondheidszorg en infrastructuur. Zo stelde informant Jorge:

“De gouverneur legt eerder een sportcomplex aan dan drie meter riool, want hij doet alleen dingen die zichtbaar zijn voor anderen en een riool ziet men niet. Wat Rocinha nodig heeft is betere riolering, educatie en gezondheidszorg.”¹⁴

Ook Maria, eigenaresse van een basisschool, is daarover niet tevreden;

“Om alle kinderen gebruik te kunnen laten maken van het sportcomplex, zouden we vier sportcomplexen nodig hebben.”¹⁵

Deze tekortkoming van de overheid en de politie – die vaak op één hoop gegooid worden, terwijl er een verschillende overheidsinstanties en politieorganisaties in de wijk zijn – werd vaak samengevat met de term *respeito*, of respect, en het gemis ervan in de ervaring van de bewoners van Rocinha.

Politie en onveiligheid

De aanwezigheid van de politie heeft op verschillende wijzen de veiligheidssituatie in de wijk verslechterd. Zo zijn er verschillende gevallen van politiegeweld naar voren gekomen in de media. Deze voorvallen dragen bij aan de negatieve reputatie van de politie bij de bewoners. Een voorbeeld hiervan is de moorzaak “Amarildo”, die uitgebreid werd besproken in de nationale media. In augustus 2013 werd Amarildo, een bewoner van Rocinha, ontvoerd, gemarteld en vermoord door de UPP, waarna het lichaam werd verborgen. Inmiddels zijn er een tiental politieagenten van de UPP veroordeeld en is de commandant vervangen. Deze gebeurtenis, naast anderen, zoals corruptieschandalen, heeft het beeld van veel bewoners jegens de politie tot vandaag de dag doen omslaan.

---

¹⁴ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

¹⁵ Gesprek met buurtbewoner Maria op 02-04-2014

Afbeelding 3: Demonstratie na de moord op Amarildo. “Waar is Amarildo? Wij willen rechtvaardigheid!”

Wanneer de politie en het juridische systeem gezien worden als corrupt of onrechtvaardig voelen favela-bewoners zich kwetsbaar en wenden ze zich naar andere actoren die deze rol beter lijken te kunnen vervullen (Goldstein 2003:225). Arias and Rodrigues spreken echter van een '*myth of personal security*', waarbij de drugsbendes een afhankelijkheid van de bewoners op hen creëren met de belofte van veiligheid die zij echter niet altijd tot stand brengen (2008, 55). Zo is de *lei de silencio* – de wet van de stilte, waarbij de bewoners zwijgen over de activiteiten van de drugsbendes – nog altijd de norm, zo vertelden mijn informanten. Zo participeren de favela-bewoners in de constructie van '*public secrecy*', of publieke geheimhouding (Penglase, 2009). Informant Jorge benadrukte de invloed van Amarildo:

Jorge: “Toen hebben ze dus Amarildo vermoord. Dit gebruikten de bandieten om terug te komen.”

I: “Om terug te keren in de wijk?”

Jorge; “Ja”¹⁶

Het feit dat de traficantes kans zagen terug te keren in de wijk staat dus in relatie met de verslechtering van de algemene visie ten aanzien van de UPP in Rocinha. De wijk lijkt nu verdeeld te zijn tussen de politie en het drugskartel '*Amigos dos Amigos*'. Een informant vertelde me dat de commandant vervangen was als gevolg van de zaak Amarildo:

“Toen Major Edison hier was, waren er geen vuurgevechten in Rocinha, het was [hier] rustiger, vandaag de dag zijn er meer problemen. [De] nieuwe commandant [is] minder

---

¹⁶ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

sterk. Hier beneden [in Rocinha] hebben we weinig problemen. Maar boven hebben ze nog veel problemen.”¹⁷

Er lijkt nu dus een situatie te zijn ontstaan waarbij zowel de politie als het drugskartel niet een volledige controlerende macht hebben. Penglase (2009) stelt dat: “*the state and non-state actors are co-participants in the creation of a state of (in)security*”, en dit is zichtbaar in Rocinha. Dit is echter een constant proces van onderhandeling van macht. Hoewel de drugsbendes iets meer zichtbaar zijn dan eerst, zijn ze vooralsnog afwezig uit de grote straten, om confrontatie met de politie te voorkomen.

“Het is tegenwoordig iets beter; de drugsbendes zien we nu niet met wapens over straat lopen. Een tijdje terug liepen ze nog rond met wapens en dat is heel eng.”¹⁸

Toch lijkt het vertrouwen in de UPP grotendeels te zijn verdwenen. In het begin leek de politie nog enigszins het vertrouwen te hebben gehad van de meerderheid van de bewoners; uiteraard niet van de traficantes, grapte één van mijn informanten. Hieruit blijkt ook weer uit dat de traficantes toch als onderdeel van gemeenschap worden gezien.

De onduidelijke machtsverhouding tussen de overheid en de drugsbendes hebben effect op de percepties van onveiligheid. Zo zorgt het voor onzekerheid in het dagelijks leven. Er bestaat altijd de angst tussen confrontaties tussen politie en de drugsbendes, die echter niet vaak voorkomen, maar wel in regelmaat toenemen. Ook lijkt de kleine criminaliteit te zijn toegenomen doordat er een situatie van straffeloosheid is ontstaan.

De onzekerheid over de veiligheidssituatie en de intenties van de overheid zijn factoren die lijken te spelen in de creatie van angstgevoelens. Veiligheid en bestuur kan echter ook gezien worden als een discours tussen bepaalde sociale actoren in plaats van vaste instituties en hun resultaat (Penglase, 2009). Wanneer men dit perspectief aanneemt kan men de veiligheidssituatie in Rocinha op een andere manier duiden. Zo stelt Penglase (2009) dat: “seeing stability as normative and violence as a breakdown of order often hides how political regimes naturalize their power by producing instabilities and uncertainties in the lives of people that they seek to control”. Hierbij kan men bedenken dat de drugsbendes niet per se baat hebben bij stabiliteit in de wijk en misschien zelfs profiteren van de chaotische situatie. Een informant vertelde me dat de drugsbendes nu méér verdienen dan vóór de pacificatie, aangezien de kostenpost 'afbetaling van de politie' verminderd is.

De aanwezigheid van de politie zorgt dus indirect voor een verslechtering van de percepties van veiligheid voor veel bewoners. Ten eerste wordt de politie gezien als een

---

¹⁷ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

¹⁸ Gesprek met buurtbewoner João op 07-04-2014

belangrijke actor van geweld. Ten tweede heeft hun aanwezigheid voor een onduidelijke machtsverhouding gezorgd.

“Over veiligheid. Veiligheid is een gecompliceerde zaak. Men weet niet wie wat is. Is het een bandiet of politieman. De *traficantes* respecteren de bewoners, de politie [doet dat] niet. De politie is een klap in het gezicht van de anderen. De politie die wij willen is een politie die niet bestaat.”¹⁹

Wanneer ik hier naar door vroeg werd eerder mentaal geweld dan fysiek geweld genoemd, hoewel het laatste ook leek voor te komen. De UPP draagt een beleid uit wat door een buurtbewoners wordt gezien als een schikbewind. Hierdoor veroorzaakt de politie angst. Een andere informant zei er het volgende over:

“De bewoners hebben meer angst voor de politie dan voor de bandieten. Dit, omdat de politie agressief naar hen toekomt. Er zijn enkele die dat netjes doen. *Cavalheiros* (heren), dat zijn er maar een paar.”²⁰

Ook werd de angst soms uitgesproken over de gedachte dat de UPP hier maar tijdelijk is. Sommige mensen denken dat de politie weer zal vertrekken wanneer de Olympische Spelen van 2016 voorbij zijn. Hoewel het niet een gegronde angst is, zorgt het wel voor onzekerheid en onvoorspelbaarheid. In het geval van Rocinha lijkt het zeker dat de wijk dan weer in handen zou komen van de drugsbendes en hoewel niet iedereen hier tegen is, zou dit wel weer meer wapens en drugs op straat betekenen.

4.3 Omgaan met geweld in Trampolim en Rocinha

Vanuit de favela's worden bepaalde coping strategieën toegepast om om te gaan met het geweld en de onveiligheid waarmee de bewoners dagelijks te maken hebben. Sinds het ontstaan van de eerste favela's is er een gevoel van gemeenschappelijkheid geweest die “generaties van ex-slaven en migranten heeft geholpen zich voor te bereiden voor het leven in de stad” (Batista et al. 2006). Zodoende zijn favela's: “gemeenschappen en netwerken van solidariteit” (Batista et al. 2006).

De bewoners in Trampolim ervaren minder geweld en onveiligheid dan de die in rest van Rocinha. Toch zijn er coping strategieën die zichtbaar zijn in heel Rocinha en in Trampolim in meer of mindere mate. Om toch de nuance erin te brengen zal ik eerst meer uitwijden over coping in Trampolim en vervolgens Rocinha in het algemeen. In Trampolim is een sterke

---

¹⁹ Gesprek met buurtbewoner Pai op 18-03-2014

²⁰ Gesprek met buurtbewoner João op 07-04-2014

sociale cohesie te zien waarbij men elkaar kent en helpt. Dit is dagelijks zichtbaar op straat aan de begroetingen en gesprekken van de bewoners onderling. Deze sociale cohesie zorgt ook voor een betere veiligheidssituatie in de straat waardoor meer formele organisatie niet nodig is, zo blijkt uit het volgende fragment:

I: Zijn er hier, of in andere gedeeltes van Rocinha, groepen bewoners die iets ondernemen om de veiligheid te verbeteren?

Jorge: Nee, hier in Trapolim functioneert het als een familie. Iemand praat met hem, hij praat met mij of iemand anders. Iedereen verzamelt zich om de dief te pakken.

Pedro: Het is een familie-straat. Bijvoorbeeld, als er iets gebeurt zal mijn buurman helpen. Alle burens [hier] zijn zo.

I: Vele ogen of niet?

Jorge: Ja. Vele ogen. Wanneer er iets verdachts is, wordt er gesproken: "Jorge, luister, zo en zo. [Er zijn] vele ogen die [kunnen] zien. [Maar] geen vergelding. We pakken [hem] en brengen hem naar de politie.

I: Maar dit gebeurt niet vaak?

Jorge: Nee, niet vaak nee. Hierdoor is het hier rustiger. Omdat de mensen weten dat we [de buurtbewoners] ze [de dieven] pakken en naar de politie brengen.²¹

Uit dit fragment kunnen dus enkele coping strategieën gehaald worden; de sociale controle en wanneer nodig, collectieve actie. Ook is men waakzaam:

"We hebben de mensen in de gemeenschap te vertrouwen, maar we moeten wel de deur sluiten, zoals je overal je deur moet sluiten."²²

Hoewel deze coping strategieën ook voorkomen in andere delen van Rocinha, lijkt het in Trapolim zeer goed te werken. De sociale banden zijn vaak ook familie- en/of zakelijke banden, waardoor bewoners veel gedeelde belangen hebben en er elkaar dus vaak helpen. Zo werden er samen projecten ondernomen zoals het vernieuwen van het asfalt; een gezamenlijke investering vanuit de bewoners die niet veel zichtbaar was in andere delen van Rocinha. Daarnaast hebben de bewoners in Trapolim toch hun huizen vaak goed beveiligd met tralies.

Gevoel van gemeenschappelijkheid: comunidade

Wanneer het ging over de problematiek in Rocinha spraken mijn informanten vaak over "*nossa comunidade*": onze gemeenschap. Het gevoel van '*comunidade*' speelt al sinds het ontstaan

---

²¹ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

²² Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

van de favela's een rol in hoe mensen omgaan met sociaal-economische moeilijkheden (Batista et al. 2006). Het kan dus gezien worden als een coping strategie. Hoewel dit ook lijkt te gelden van Rocinha als geheel, lijkt de pacificatie ook hierop zijn tol te eisen. Door toenemende criminaliteit en angstgevoelens lijkt dit gemeenschapsgevoel te verzwakken, wat zou aansluiten bij Koonings die stelt dat de toename van onveiligheid en angst onder de burgers gevolgen heeft voor de sociale cohesie in de steden in Latijns-Amerika. (Koonings 2001: 403) Echter, het gemeenschapsgevoel in favela's vloeit vaak voort vanuit de noodzaak elkaar te helpen en zich te verzetten tegen negatieve krachten van buiten de gemeenschap, die vaak generaliseerd worden als een tegenstander waar men tegen kan vechten (Goldstein, 2003, 1).

Politiek activisme

Zoals recentelijk veel politiek activisme zichtbaar is in Brazilië door middel van demonstraties en stakingen, is dit ook zichtbaar op lokaal niveau in Rocinha. Holston gebruikt hiervoor de term *insurgent citizenship* die hij beschrijft als “new movements of citizen empowerment”, met het doel: “to ... redefine the nature of social incorporation and distribution of resources” (2009, 245). In Rocinha demonstreerde men gedurende mijn veldwerkperiode enkele keren tegen de overheid waarbij ze de veiligheidssituatie in de wijk bekritiseerde. Het opzetten van deze demonstraties gebeurde via sociale media zoals Facebook:

Afbeelding 4: Oproep tot demonstratie in Rocinha na de moord op Gleice Oliveira

In dit geval was een jonge vrouw, Gleice Oliveira, als vermist opgegeven op de Facebook-pagina van een lokale krant. Na een paar dagen werd duidelijk dat zij vermoord was door een

andere bewoner en dit heeft geleid tot protesten richting de politie en overheid; men eiste meer veiligheid. Dergelijke pagina's op Facebook worden veel gevolgd door de bewoners van Rocinha. Ze vormen zo een platform waarmee de bewoners informatie uitwisselen over gebeurtenissen in de wijk en deze becommentariëren. Dit gebeurde in gevallen van geweld zoals vandalisme en schietpartijen maar ook bijvoorbeeld infrastructurele problemen veroorzaakt door regen of meer positieve berichten binnen de gemeenschap.

Afbeelding 5: Een geval van vandalisme bij de lokale bibliotheek. Ernaast zijn afkeurende reacties van bewoners te zien.

Bemiddeling ten aanzien van geweld

In het algemeen in Rocinha zijn er enkele coping strategieën zichtbaar die te categoriseren zijn als het bemiddelen met actoren van geweld. Zoals dat vroeger altijd is geweest, erkent men de traficantes nog altijd als een onderdeel van de gemeenschap. Hierbij werd mij keer op keer verteld dat wanneer men de traficantes niet in de weg staat, zij geen gevaar vormen. Het volgende fragment komt uit een gesprek over het begin van de pacificatie toen de politie bij iedereen langs kwam:

Jorge: Ze hadden foto's bij zich van alle bandieten

I: Ze vroegen of jullie de bandieten kenden?

Jorge: Nee, want als ze zouden vragen: "kennen jullie hen?", dan kan men ze kennen, maar men zal niet praten. De mensen die hier wonen krijgen voorrang.

Pedro: In de gemeenschap, als je de persoon kent, kan je beter niet antwoorden, want het is allemaal informatie. Als je dat doet heb je kans dat je door de vrienden van deze bandiet bedreigd wordt.

Jorge: Zo is het. En dan loop je een jaar later op straat en "paw" [wordt je neergeschoten]

I: Dit is de '*Lei de Silencio*'?

Jorge: Precies.

I: En is het nu nog steeds zo?

Jorge: Het gaat door. Want de regering blijft 4 jaar, gaat weg, en er komt een andere in de plaats. Als die andere het project niet willen voortzetten, gaat de UPP weg.²³

De “bemiddeling” met de traficantes in de vorm van zwijgen en niet samenwerken met de politie laat de positie zien waarin de bewoners zich bevinden, namelijk: tussen twee machten in. Ze moeten constant manoeuvreren tussen deze twee partijen en oppassen niet als collaborateur te worden gezien voor de één en dus als tegenstander van de ander. Deze coping strategie plaats zich zo tussen bemiddeling en vermijden in. Vermijden gebeurt echter ook. Ik zal dit illustreren met het volgende fragment:

Ik loop samen met een informant richting een tuintje waarin wij aan het werken zijn de laatste dagen. We lopen door een grote straat daar naartoe, wanneer mijn informant merkt dat er iets gaande is. Hij stopt om met enkele straatvegers een praatje te maken. Na wat woorden gewisseld te hebben wordt het hem duidelijk dat er politieacties bezig zijn en dat we vandaag maar beter niet naar het tuintje kunnen gaan in verband met veiligheid.

Ook vermijden enkele van mijn informanten die in Trapolim wonen andere gedeeltes van Rocinha, uit voorzorg om niet in contact te komen met geweld.

Individuele coping strategieën

Naast collectieve coping strategieën zijn er ook meer individuele wijzen van coping zichtbaar. Scheper-Hughes stelt: “*Strategies or tactics of resilience to emotional trauma due to violence depend on subjectivities and notions of value, such as human worth*” (2008, 19). Zo is humor bijvoorbeeld een manier om geweld en onveiligheid te normaliseren: “*Humor kan gezien worden als een lopend commentaar op de economische en politieke structuren die de context vormen van Rio's sloppenwijken*” aldus Goldstein (2003, 2). Dit is ook van toepassing op Rocinha waarbij de huidige situatie van aanwezigheid van de politie en het toenemende geweld een onderwerp van zorg, en dus ook humor, is. Ik zal hier enkele voorbeelden van geven. In een gesprek over de drinkbaarheid van het water grapte mijn informant dat die achteruit is gegaan sinds dat de politie lijken verstopt in het bos, waar het water vandaan komt. Ook plaagden mijn informanten me soms met het feit dat ik (nog steeds) geen Braziliaanse vriendin had, waarop iemand grapte dat er nog wel wat op straat lagen, verwijzend naar de enkele vermissingen en een moord die laatst had plaatsgevonden in Rocinha. In een ander gesprek tussen een informant en een bekende van hem hadden zij het over een politiepatrouille die dag en één maakte de opmerking dat die politie er ook was voor de veiligheid van hún kinderen, waarop zij beiden moesten lachen. Dit was dus een cynische grap

---

²³ Gesprek met buurtbewoners Jorge, Francisca en Pedro op 11-03-2014

over de aanwezigheid van de politie in de wijk. Daarnaast werd er ook altijd wel serieus over deze zaken gepraat, maar vaak afgerond door middel van een grap, waarschijnlijk om het gesprek niet zwaarmoedig af te sluiten.

Religie is ook een coping strategie op zowel individueel als collectief niveau. Mij werd echter pas later in het veldwerk duidelijk hoe aanwezig geloof is in Rocinha door middel van tatoeages, verwijzingen naar god en het afsluiten van gesprekken met “Vai com Deus” (ga met god). Ook werd een interview die ik had kort onderbroken om het door diabetes aangetaste been van de informant te laten helen door een groep van de kerk.

Conclusie

De buurtbewoners van Trapolim en, in bredere context Rocinha, hebben te maken met een strijd tussen de politie en de drugsbendes. Deze strijd beïnvloedt de sociale cohesie in de wijk waarbij de bewoners zich tussen twee kampen bevinden, met bijbehorende verplichtingen. Een voorbeeld hiervan is de *lei de silêncio*, waarbij de bewoners de drugskartels hun gang laten gaan en de bewoners als reactie daarop met rust worden gelaten. Aan de andere kant zijn burgers bang voor de politie, die zij meer zien als een actor van geweld dan een van veiligheid. De bewoners willen zich – uit zelfbescherming – zo min mogelijk met beide groepen bemoeien, maar zijn met de tijd van mening geworden dat de aanwezigheid van de politie heeft geleid tot onveiligheid in de wijk. De machtsstrijd en onduidelijkheid over waar de macht ligt brengen sterke angstgevoelens en onzekerheden in het dagelijks leven van de bewoners van Rocinha

In het volgende hoofdstuk zal de analyse van Zona 3 aan bod komen. De geweldssituatie in Zona 3 zal uitgebreid besproken worden en vervolgens worden de percepties van veiligheid besproken. Als laatste worden de coping strategieën die de buurtbewoners van Zona 3 er op na houden besproken en wordt dit vergeleken met het schema uit het theoretisch hoofdstuk.

5. Context: Quetzaltenango

Geweld, criminaliteit en onveiligheid zijn steeds grotere problemen aan het worden in Latijns-Amerika, en zo ook in Guatemala. Endemisch, dagelijks geweld, in de vorm, overvallen, schietpartijen, en ga zo maar door, en hierdoor gevoelens van onveiligheid en angst, is wijdverspreid in Guatemala. Naast geweld, is armoede een groot probleem in Guatemala. Guatemala is een van de armste landen in Latijns-Amerika, waar zo'n 40% van de bevolking leeft van 1\$ per dag (McIlwaine & Moser 2004: 118). De gevolgen van geweld en criminaliteit zijn terug te zien in sociale uitsluiting en enorme ongelijkheid (McIlwaine & Moser 2004: 118). De inheemse bevolking, die van de Maya's afstammen, vormen de helft van de nationale bevolking, maar zijn de meest onderdrukte en armste bevolkingsgroep in Guatemala. Er is niet alleen sprake van economische ongelijkheid, maar vooral van etnische ongelijkheid (McIlwaine & Moser 2003: 117-118).

Een politiek conflict is kenmerkend voor de geschiedenis van het land, dat sinds de zestiende eeuw in handen is geweest van Spanje. Na de onafhankelijkheid van 1820 tot 1840 volgde een korte periode van rust, maar tijdens de Guatemalteekse burgeroorlog die tussen 1960 en 1996 woedde, leefden burgers in enorme angst. De politie had de reputatie gewelddadig, repressief en corrupt te zijn en in plaats van het vertrouwen in de politie, vreesden burgers hen (Glebbeek 2003). In 1996 werden de vredesakkoorden getekend, na 36 jaren van bloederige strijd.

Ondanks dat de burgeroorlog voorbij is, zijn concepten zoals geweld, onveiligheid en angst nog steeds van toepassing op Guatemala. De erfenis van decennia van burgeroorlog en gewapende conflicten is een extreme mate van angst, dat veelal tot uiting komt in een cultuur van stilte (McIlwaine & Moser 2001: 9). Glebbeek (2010: 64) geeft aan dat de percepties van (on)veiligheid in Guatemala meer spelen en sterker zijn dan tijdens de burgeroorlog, vanwege de stijging van criminaliteit en geweld in het land. Uit een vergelijkend onderzoek van McIlwaine en Moser (2004: 40-50) in Colombia en Guatemala bleek onder andere dat problemen die mensen het zwaarst troffen in hun leven, geweld gerelateerde problemen waren.

Quetzaltenango – door de lokale bevolking Xela genoemd - is na de hoofdstad Guatemala-Stad de grootste stad van Guatemala. Ondanks dat de hoeveelheid geweld in Xela niet eens in de buurt komt bij de enorme hoeveelheid geweld in de hoofdstad, kampt het wel degelijk met hoge criminaliteitscijfers en onveiligheid. Guatemala-Stad is een van de Latijns-Amerikaanse steden met de hoogste criminaliteitscijfers en het dagelijks leven van de mensen in deze stad wordt sterk beïnvloedt door bendes, zoals de Maras. Buurtbewoners uit

Quetzaltenango spraken wel eens over bendes, maar bedoelde dan altijd het bendeleven in Guatemala-Stad.

Quetzaltenango is opgedeeld in verschillende zonas, wat een soort grote wijken zijn. De zonas aan de rand van de stad zijn de rijkere *gated communities* en daar in de buurt liggen de 'gewone' wijken. Op een buurtwinkel en een kerk na is hier meestal niet veel te doen of te zien en daarom vertrekken veel mensen overdag naar het centrum van de stas. Het centrum van de stad vormt de plek voor de boodschappen, cafés, en andere uitgaansmogelijkheden. Een van de wijken waar men dan terecht komt, is Zona 3.

Zona 3 is een van de belangrijkste wijken in Xela, omdat het dé plek is waar mensen komen voor hun dagelijkse boodschappen. Met twee belangrijke markten – *La Democracia* en *La Terminal* –, twee grote winkelcentra en een enorme supermarkt is de wijk een drukbezochte plek voor zowel kopers als verkopers. Mensen uit de dorpen en armere wijken van de stad komen dagelijks naar de wijk om hun spullen te verkopen, of bepaalde diensten te verlenen, zoals het poetsen van de schoenen. De vele bedrijvigheid in de wijk maakt Zona 3 een gezellige wijk waar altijd wel iets te doen is. De vele mogelijkheden in de wijk lokt mensen uit de hele omgeving naar de buurt en is daarom dé plek voor criminelen om hun slag te slaan in de vorm van diefstal en berovingen. Rond een uur of zeven loopt de markt leeg en sluiten de winkels en verandert de wijk langzaam in een spookstad, waar niemand meer op straat te zien is. De straat wordt het toneel voor criminelen en bijvoorbeeld drugsdealers.

Al met al maakt dit een wijk waar de politie haar aandacht op heeft gevestigd en voeren zij hier sinds 2008 Plan Cuadrante uit. Plan Cuadrante is een speciaal plan dat Guatemala heeft overgenomen van Chili. Het doel van het plan is om door middel van extra zichtbaarheid van politie op straat, de criminaliteit te voorkomen. Door agenten in auto's, op motors, op de fiets en te voet probeert men een *zona roja* – een wijk met veel criminaliteit – veiliger te maken en preventie staat hierbij centraal. In het volgende hoofdstuk zal ik meer uitleg geven over Plan Cuadrante (zie ook Josemans 2011).

6. Omgaan met een gewelddadige leefomgeving in Zona 3

Mensen met boodschappentassen of manden op hun hoofd passeren het park *Benito Juarez*, op zoek naar de bus naar huis. In het midden van het park staat een muziekhuisje, waar jongeren regelmatig samen aan het dansen zijn. Daaromheen staan bankjes die de thuishaven zijn van verschillende schoenpoetsers, fruitverkoopster en vaste gasten. Terwijl het gerinkel van een ijskarretje over het plein schalt, lopen er 4 agenten het park in. Strak gekleed in het zwarte uniform van *Comisaría 41*, daaroverheen een oranje hesje met daarop Plan Cuadrante en een groot wapen dat op de buik hangt, lopen ze door het park. Als ze op het plein zijn aangekomen, staan ze stil en kijken eens goed om zich heen. Al gauw toveren twee agenten hun telefoon tevoorschijn en verdiepen ze zich in hun berichtjes. De andere twee agenten lopen naar een van de fruitkraampjes, waar ze twee fruitzakjes kopen. De agenten delen het fruit en vertrekken weer, om over een halfuur hetzelfde ritueel te herhalen.

Foto 6: Park Benito Juarez

Politieagenten zijn in groten getale aanwezig in Zona 3 omdat het bekend staat als een wijk met veel criminaliteit. Zona 3 neemt een belangrijke plaats in de stad in om verschillende redenen. Het is de wijk waarin iedereen boodschappen doet op een van de twee grote markten of bij verschillende winkelcentra. Zona 3 is daarnaast de plek vanwaar de bussen uit het hele

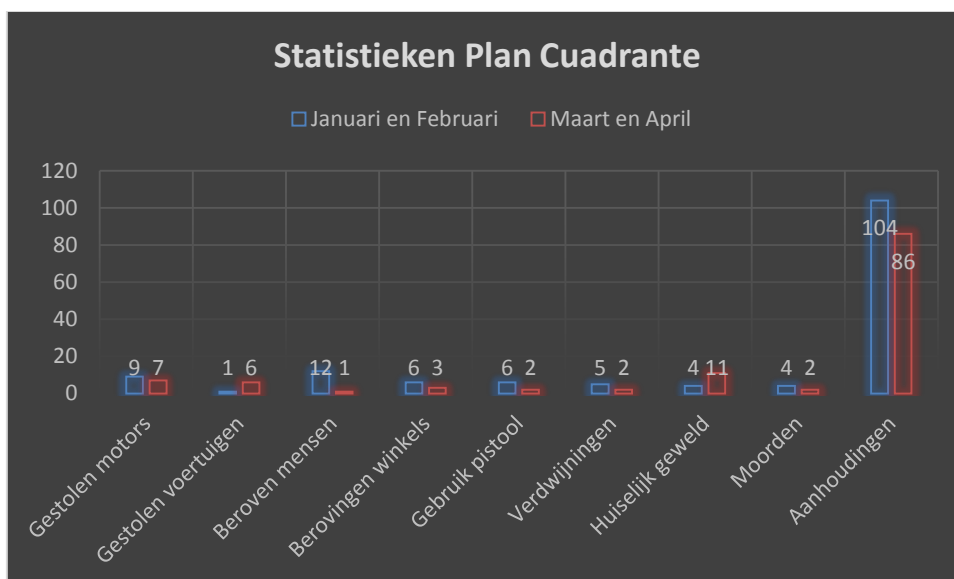
land aankomen of vertrekken. De verschillende trekpleisters in de wijk worden dagelijks door veel mensen bezocht, wat aantrekkelijk is voor criminelen.

6.1 Geweld in Zona 3

Hedendaagse steden in Latijns-Amerika worden gekenmerkt door geweld en ook in Quetzaltenango is geweld een onderdeel van het dagelijkse leven. Dagelijkse geweld, onveiligheid en hoge criminaliteitscijfers spelen een belangrijke rol in het leven van de buurtbewoners. Het geweld waar de buurtbewoners van Quetzaltenango mee te maken hebben, kan gezien worden als “nieuw geweld” (Koonings 2001: 403). Dit geweld is alledaagse kost voor de buurtbewoners, het speelt zich vaak af tussen (buurt)bewoners en het zorgt voor onveiligheid en vooral voor angst. De sociale cohesie in de wijk wordt sterk beïnvloed door de veiligheidssituatie en hierdoor vullen de mensen hun leven in op basis van de geweldssituatie in de wijk.

De onderstaande tabel is gebaseerd op statistieken van de plaatselijke politie en geeft een beeld van wat er zoal gebeurt in de Plan Cuadrante wijken (Zona 1 én Zona 3).

Figuur 1: Voorgekomen criminaliteit en geweld in de Plan Cuadrante wijken van Quetzaltenango

Bron: PNC Comisaría 41 Quetzaltenango

Uit deze cijfers blijkt dat de voornaamste problemen in de wijk het stelen van voertuigen – vooral motors – aanvallen of beroven van mensen en huiselijk geweld zijn. Echter, andere soorten geweld zoals moord, verkrachting en ontvoering komen ook voor in de wijk en deze soorten geweld dragen bij aan de invulling van het dagelijks leven van de mensen. De criminaliteitscijfers van Zona 3 zijn hoger dan in andere wijken in Quetzaltenango, vanwege

de bedrijvigheid in de wijk. Politieagent Pérez houdt zich bezig met de COCODE's en is regelmatig in contact met buurtbewoners. Hij zegt het volgende over Zona 3:

“Zona 3 is een wijk waarin veel dagelijkse, kleine criminaliteit plaatsvindt. Het is een wijk waarin veel mensen werken, bijvoorbeeld op de twee markten, en daardoor is de buurt gevoelig voor criminaliteit”²⁴

Actoren en slachtoffers

Zoals eerder gezegd komt er dus veel (kleine) criminaliteit voor in de buurt. Voor veel buurtbewoners is het niet duidelijk wie het geweld pleegt en wat de redenen voor dit geweld zijn. Daarom wordt er vaak gesproken in termen van dieven, boeven of *personas malas*. Daarnaast benoemen de buurtbewoners nog andere mensen, waarvan zij vermoeden dat het de plegers van geweld zijn, zoals buitenlanders – mensen uit El Salvador die na een mislukte poging van emigratie naar Amerika, in Guatemala blijven hangen of mensen uit Guatemala-Stad – en mensen uit de armere dorpen die rondom de stad liggen. In Xela wordt niet of nauwelijks gesproken over bendes, zoals de *maras*, of andere bendes. Als iemand dan toch met een verhaal komt over bendes, dan gaat dit eigenlijk altijd over Guatemala-Stad. Een andere veroorzaker van geweld is volgens verschillende buurtbewoners de politie, ook wel de “beter betaalde criminelen”²⁵ genoemd door buurtbewoner Julio. Over het algemeen is het beeld over de politie negatief en veel buurtbewoners hebben slechte ervaringen met de politie. Corruptie, onkunde en laksheid om problemen in de wijk aan te pakken worden genoemd als redenen voor geweld in de wijk en waarom problemen niet worden opgelost.

De manier waarop de verschillende vormen van geweld in de buurt mensen beïnvloeden, is voornamelijk de angst om slachtoffer te worden van geweld. De angst om slachtoffer te worden speelt een belangrijke rol omdat iedereen kans heeft om slachtoffer te worden. Vrouwen worden hierin nog gezien als een aparte categorie, omdat zij wellicht nog meer kans hebben om slachtoffer te worden, bijvoorbeeld bij huiselijk geweld of vrouwen die worden lastig gevallen in bussen. Buurtbewoner José geeft nog een extra dimensie aan de kans om slachtoffer te worden:

“De kans om slachtoffer te worden van geweld, bijvoorbeeld dat ze je beroven, is groter als je te voet bent. Als je een fatsoenlijke auto hebt, dan is het heel moeilijk voor dieven om je lastig te vallen. Toen ik geen auto had, heb ik wel eens problemen gehad, maar nu niet meer.”²⁶

---

²⁴ Interview met politieagent Mario Perez op 26-03-2014

²⁵ Interview met buurtbewoner Julio op 18-03-2014

²⁶ Interview met buurtbewoner José op 09-04-2014

Het voertuig zorgt ervoor dat je lastiger te pakken bent en dus meer beschermd bent tegen het slachtofferschap. Hetzelfde geldt wanneer een buurtbewoner 's avonds alleen de straat op gaat; de kans om slachtoffer te worden is dan veel groter dan wanneer je in een groep bent. Tijd en plaats spelen een belangrijke rol bij de kans om slachtoffer te worden. Deze angst bepaalt keuzes die mensen maken en hierbij speelt tijd – overdag of 's avonds – vaak een rol:

“Er is veel geweld in de buurt, maar voornamelijk 's avonds, dan kun je beter binnen blijven. Overdag is het vooral opletten op druk bezochte plekken en in het verkeer”²⁷

Uit zelfbescherming gaan mensen na een uur of 7 á 8 niet meer de straat op en bepaalde plekken worden 's avonds vermeden. Buurtbewoner José vertelt dat als hij 's avonds de straat op gaat, dat hij dan altijd omloopt, zodat hij niet langs de markt *La Terminal* hoeft. Deze markt staat bekend als een gevaarlijke plek. In de paragraaf over coping strategieën wordt hier nog dieper op ingegaan.

Oorzaken van geweld

Naast de grote hoeveelheid geweld in Guatemala is armoede een van de grootste problemen in het land. Guatemala is een van de armste landen in Latijns-Amerika, waar zo'n 40% van de bevolking leeft van ongeveer 1\$ per dag (McIlwaine & Moser 2004: 118). De buurtbewoners benadrukken de armoede in de wijk regelmatig en zien dit als de belangrijkste reden waarom mensen terecht komen in de criminaliteit. Buurtbewoner Julio legt uit waarom armoede sterk gerelateerd is aan de grote hoeveelheid geweld in de wijk:

“Kijk, je hebt twee soorten criminaliteit, twee soorten groepen van criminelen. De eerste groep, deze mensen hebben de criminaliteit nodig, want ze moeten eten. Doordat er geen kansen zijn op werk, kunnen ze niet werken, maar ze moeten wel eten: ze hebben geen keus.”²⁸

Veel bewoners zeggen dat het armoedeprobleem nauw gerelateerd is aan de hoge werkeloosheid in Guatemala. Weinig kansen op werk en daardoor veel mensen die geen werk hebben beïnvloedt de armoede in het land en indirect de criminaliteit in het land. Ernesto benadrukte dit in een gesprek dat ik met hem had:

“Een ander probleem in Guatemala is armoede en de weinige kansen op werk. Dat moet je eerst oplossen. Er zijn mensen die geen andere keus hebben dan bijvoorbeeld het

---

²⁷ Interview met buurtbewoner Diego op 10-03-2014

²⁸ Interview met buurtbewoner Julio op 18-03-2014

beroven van mensen. Mensen moeten eten; ze moeten kunnen leven. De armoede moet tegen gegaan worden en er moeten meer kansen komen op werk.”²⁹

Gebrekkig onderwijs in het land zorgt ervoor dat het voor veel mensen lastig is om een fatsoenlijke baan te krijgen. Goed onderwijs, bijvoorbeeld op de privé universiteiten in het land of onderwijs in Amerika, is alleen weggelegd voor de rijkere inwoners, waardoor bepaalde mensen worden uitgesloten van goed onderwijs. Armoede, sociale ongelijkheid en sociale uitsluiting in Quetzaltenango zijn factoren die ten grondslag liggen aan structureel geweld, dat dagelijks aanwezig en genormaliseerd is in het leven van de mensen in Zona 3 (Concha-Eastman 2002: 46-49).

Een andere belangrijke reden die mensen geven voor de geweldssituatie in de wijk is de corruptie (en straffeloosheid). Het algemene beeld over de politie is negatief en de politie en overheid worden regelmatig beschuldigd van corruptie. Het vertrouwen in de politie is laag en ze zien de politie eerder als een bron van geweld dan als een bron die problemen aanpakt en oplost:

“Het interesseert de politie weinig, net zoals de president. Ze doen dingen, terwijl ze weten dat het slecht is voor Guatemala. Maar weet je wat het probleem is? Er gebeurt altijd iets onder de tafel; voor hunzelf is het beter.”³⁰

Instellingen die door hun aard of essentie het tegengaan van geweld niet (kunnen) bewerkstelligen is wat Concha-Eastman (2002: 46-49) institutioneel geweld noemt. Dit geweld zie je terug in een gebrek in vertrouwen, straffeloosheid, corruptie en een scheve machtsverhouding. Hiervan is ook sprake in Quetzaltenango waar corruptie en machtsmisbruik hebben geleid tot gebrek in vertrouwen in de politie en overheidsinstellingen. Fabio vertelt hier het volgende over:

“Ik mag de politie niet: ik heb al zo vaak gezien dat ze dingen deden die niet mochten, bijvoorbeeld in elkaar slaan. Als ik de politie zie, loop ik de andere kant op: dat is veiliger”³¹

Andere redenen die buurtbewoners noemen voor het geweld in de wijk zijn omgevingsfactoren die situationeel geweld mogelijk maken, zoals alcoholmisbruik, drugsmisbruik en/of wapenbezit. Vooral het wapenbezit is een probleem in Quetzaltenango, beschrijft Julio:

---

²⁹ Interview met buurtbewoner Ernesto op 19-03-2014

³⁰ Interview met buurtbewoner Ernesto op 19-03-2014

³¹ Interview met buurtbewoner Fabio op 11-04-2014

“Als reactie op de grote hoeveelheid geweld in de buurt hebben veel mensen een wapen, bijvoorbeeld om zich te beschermen. Hierdoor lopen conflicten veel sneller uit de hand”³²

6.2 Veiligheid en angst in Zona 3

Zoals uit de vorige paragraaf gebleken is, hebben buurtbewoners in Quetzaltenango dagelijks te maken met geweld dat inmiddels genormaliseerd is in hun leven. Van een veilige leefomgeving is meestal geen sprake en dit zorgt ervoor dat burgers dagelijks rekening moeten houden met de veiligheidssituatie. Buurtbewoonster Claudia vertelt dat het recht op veiligheid en het recht op leven de belangrijkste rechten in Guatemala zijn. Ondanks dat veiligheid, zowel door burgers als door de politie, wordt gezien als een van de belangrijkste rechten van de burger, blijkt het erg lastig om dit recht te bewerkstelligen. Het ontbreken van een veilige leefomgeving zorgt er voor dat simpele, - voor ons basale - dagelijkse bezigheden worden ingeperkt. Buurtbewoner José haakt hier op in:

“Als ik naar La Terminal (markt) ga, dan laat ik al mijn belangrijke spullen, zoals mijn telefoon, autosleutels en portemonnee thuis, zodat ik niet beroofd kan worden.”³³

Het UNDP rapport over Latijns-Amerika van eind 2013 schrijft dat ondanks de sociale en economische vooruitgang in de laatste jaren, er nog veel gedaan moet worden aan de verbetering van *citizen security*. Dit begrip, dat oorspronkelijk afkomstig is van Concha-Eastman (2002: 45) houdt in dat veiligheid veel meer is dan alleen de afwezigheid van geweld. *Citizen security* kan gezien worden als het zorgeloos bestaan van een burger zonder angst. Buurtbewoner Ernesto vult dit aan en zegt dat mensen steeds meer angst hebben, ook voor elkaar, omdat het niet meer duidelijk is wie ze kunnen vertrouwen:

“Mensen zijn steeds banger. Ze worden bang voor hun eigen mensen. Ik zie het steeds vaker. Mensen die om elkaar heen lopen met een grote boog, mensen die zich verstoppen in hun huis, bang dat er iets gebeurt. Bang om slachtoffer te worden van criminaliteit; van berovingen, van moord, noem het maar op.”³⁴

Concha-Eastman (2002:45) benadrukt dat in zijn optiek *citizen security* een burgerrecht is dat door de overheid en in de wet georganiseerd en gehandhaafd moet worden.

---

³² Interview met buurtbewoner Julio op 18-03-2014

³³ Interview met buurtbewoner José op 09-04-2014

³⁴ Interview met buurtbewoner Ernesto op 19-03-2014

Percepties van (on)veiligheid

Percepties van (on)veiligheid worden niet alleen beïnvloed door het daadwerkelijk geweld in de wijk of door persoonlijke ervaringen met geweld. Andere bronnen, zoals angstgevoelens, media, ervaringen van familie of vrienden en roddels spelen hierin een belangrijke rol en daarom zijn de percepties van veiligheid vaak erg complex. Duce en Perez Perdomo (2003: 79) geven aan dat de percepties van (on)veiligheid sociaal geconstrueerd worden en dat de wijze waarop geweld wordt ervaren in de (lokale) samenleving een belangrijke rol speelt bij de heersende percepties van veiligheid. Percepties van veiligheid beïnvloeden het dagelijks leven van mensen op verschillende manieren en daarom is het ook verontrustend dat het Human Development rapport van eind 2013 laat zien dat de percepties van veiligheid in Latijns-Amerika sterk verslechterd zijn (UNDP 2013).

Buurtbewoners van Zona 3 spreken regelmatig over extreme vormen van geweld, zoals verkrachtingen, een pistool op je hoofd of een ontvoering, terwijl deze ernstige vormen van geweld in de realiteit amper voorkomen in de buurt. Desondanks beïnvloedt dit hun percepties van onveiligheid wel en dit heeft vooral te maken met de angst van mensen om slachtoffer te worden van deze extreme vormen van geweld. Roddels, die door de buurtbewoners in stand worden gehouden, dragen sterk bij aan de percepties van veiligheid. Bijna iedereen kent wel iemand – die ver of dichtbij staat – die ooit te maken heeft gehad met extreme vormen van geweld. Deze verhalen worden vaak gevoed door de media, die dagelijks schrijven over kleine, maar ook grote criminaliteit in het hele land. Daarnaast dragen armoede en werkeloosheid, dat veel voorkomt in Quetzaltenango en Zona 3 ook bij aan angstgevoelens (Dammert & Malone 2006: 3).

De belangrijkste bron die de gevoelens van onveiligheid versterkt zijn angstgevoelens. In de vorige paragraaf is duidelijk is geworden is dat er heel veel angst is om slachtoffer te worden van geweld. Deze angst wordt vaak aangewakkerd door de media: de gemiddelde krant in Guatemala is een samenvatting van de criminele activiteiten van de vorige dag. Ook op het journaal of op internet wordt het meest uitgebreid gesproken of geschreven over geweldsincidenten. Dit versterkt angstgevoelens omdat geweld dat wellicht niet eens in dezelfde stad plaatsvond nu toch dichtbij komt. Mensen maken kennis met nog meer ervaringen van onbekende inwoners van Guatemala, waar ze anders niet over zouden horen. Daarnaast wordt aan de waarheid van sommige verhalen van de media wel eens getwijfeld:

“Kranten vergroten de hoeveelheid geweld; ze maken het nóg spannender. De kranten staan helemaal vol van dit onderwerp en dit maakt mensen bang. Daarom lees ik de krant zelf ook niet.”³⁵

---

³⁵ Interview met buurbewoonster Iris op 14-03-2014

Angstgevoelens worden door de media aangewakkerd, terwijl de verhalen die zij schrijven lang niet altijd waar zijn. Echter, dit maakt voor de slechte percepties van (on)veiligheid maar weinig uit.

Angst voor geweld in de eigen leefomgeving heeft sterke gevolgen voor de ruimtelijke mobiliteit van mensen (McIlwaine & Moser 2007: 123). Plekken als *La Terminal* en de *Democracia* – drukbezochte markten, die 's avonds vaak verlaten zijn – worden routinematig door mensen vermeden en worden onlosmakelijk geassocieerd met gevaar; zowel overdag als 's avonds. Doordat bijna iedereen 's avonds binnen blijft, wordt criminaliteit als het ware gereproduceerd: het is juist gevaarlijk in de buurt omdat de normale mensen niet meer de straat op gaan.

Rol van de politie

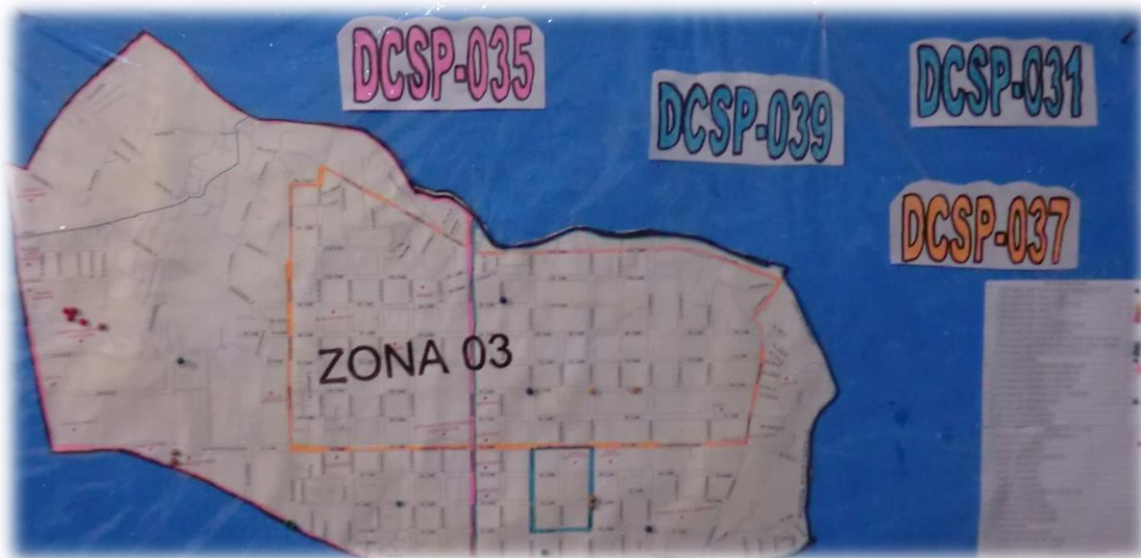
Een andere actor die de percepties van veiligheid beïnvloedt is de lokale politie in Xela. De politie zet zich in de buurt actief in om de veiligheidssituatie te verbeteren. Dit doen zij door middel van Plan Cuadrante: een plan dat is ontworpen om *areas rojas* – gevaarlijkere plekken – veiliger te maken. Politieagent Martinez legt uit dat door middel van extra zichtbaarheid op straat, criminaliteit wordt voorkomen. Preventie van criminaliteit staat dus centraal in dit plan. Dit probeert de politie te bewerkstelligen door veel patrouilles in te zetten in de risicogebieden, zoals de twee druk bezochte markten in Zona 3. Het gaat hierbij om patrouilles in auto's, te voet, op de fiets en op motors.³⁶ Door de buurtbewoners op de hoogte te brengen van Plan Cuadrante, bijvoorbeeld door bij een burenonderzoek uitleg te geven over de huidige veiligheidssituatie, probeert de politie draagvlak te creëren voor Plan Cuadrante. Zo legt Plan-Cuadrante-agent Perez uit dat mensen als ze het speciale Plan Cuadrantenummer bellen sneller worden geholpen, omdat de eenheden van de Plan Cuadrante meestal in de buurt zijn.³⁷

---

³⁶ Informeel gesprek met politieagent Martinez op 06-03-2014

³⁷ Interview met Plan Cuadrante agent Perez op 26-03-2014

Afbeelding 7: Een kaart van Zona 3 in het Plan Cuadrante kantoor

Afbeelding 7 laat een kaart van Zona 3 zien, waarop de wijk in verschillende kwadranten is verdeeld. Elke patrouille heeft de verantwoordelijkheid over een bepaald gebied, waarbij *La Democracia* het belangrijkste gebied in de wijk is. Het nummer op het bord is van de wagen die de verantwoordelijkheid heeft over dat gebied en elke auto kan met een speciaal nummer snel bereikt worden. Maandelijks wordt er in kaart gebracht welke delicten zijn gepleegd, door punaises in het bord te prikken. De kleur van de punaise vertelt wat voor delict er is gepleegd. Op deze manier proberen ze op het kantoor een helder beeld te krijgen van het geweld in de wijk en door de patrouilles te koppelen aan bepaalde gebieden hopen ze burgers sneller van dienst te zijn. Echter, in de volgende paragraaf over coping zal duidelijk worden dat het plan weinig bijdraagt aan een veiliger gevoel in de wijk en dat mensen niet het gevoel hebben dat ze bij de politie terecht kunnen met hun problemen.

Percepties van veiligheid beïnvloeden het leven van de buurtbewoners sterk; de angst om slachtoffer te worden is hierin het belangrijkste. Deze angst wordt door verschillende bronnen, zoals de media, roddels en de manier waarop de politie optreedt gevoed.

6.3 Omgaan met geweld en onveiligheid in Zona 3

Een constante aanwezigheid van geweld dwingt mensen om zich door middel van coping strategieën, individueel of collectief, aan te passen, om op deze manier nog functioneel in het leven te staan (Schepher-Hughes 2008: 19). Het dagelijkse geweld in Zona 3 van Quetzaltenango zorgt ervoor dat bijna alle buurtbewoners maatregelen treffen om zichzelf en hun familie, vrienden of burens te beschermen. Vormen van zelfbescherming beginnen eigenlijk altijd met het beschermen van de meest directe leefomgeving van de bewoners: het huis. Huizen in Xela worden op verschillende manieren beschermd, bijvoorbeeld door tralies voor

de ramen en deuren te bevestigen, prikkeldraad langs muren en daken te laten lopen en zware ijzeren deuren met goede sloten te installeren. Op de foto is een winkel te zien, waar tralies zijn bevestigd om de winkel te beschermen. De verkoper en meestal de meest waardevolle spullen bevinden zich achter de tralies.

Afbeelding 8: Een winkel in Zona 3 dat zich door middel van tralies beschermt tegen criminaliteit

Vermijden

Buurtbewoners treffen verschillende maatregelen ter bescherming van zichzelf, die hun mobiliteit sterk beperken, zoals in de vorige paragraaf al duidelijk is geworden. Het vermijden van plekken (op bepaalde tijdstippen) komt veel voor en past binnen het schema van coping dat eerder is behandeld. Het vermijden is een van de eerste maatregelen die worden getroffen door buurtbewoners om zichzelf te beschermen. Het voornaamste doel van de maatregelen die vallen onder het kopje vermijden (uit angst) is om de kans om slachtoffer te worden van criminaliteit te verkleinen. Plekken als de *Terminal* en de *Democracia* – drukbezochte markten, die 's avonds vaak verlaten zijn – worden routinematig door mensen vermeden en worden onlosmakelijk geassocieerd met gevaar; zowel overdag als 's avonds. Buurtbewoner José geeft aan dat hij sommige plekken ook vermijdt:

“Ik doe liever boodschappen in de supermarkt, ondanks dat dat vaak duurder is dan de markt. Maar ik weet dan zeker dat er niks met me gebeurt; het is gewoon veel veiliger. 's Avonds kom ik sowieso niet meer in de buurt van de markt, want dan is er helemaal niemand; alleen slechte mensen. Als ik 's avonds naar huis moet, bijvoorbeeld als ik terugkom van het rumikubben bij mijn oma, dan loop ik om, zodat ik niet langs de terminal hoef, dat is veiliger.”³⁸

De mobiliteit van de buurtbewoners wordt vooral 's avonds beperkt door de veiligheidssituatie: buurtbewoners van Zona 3 blijven 's avonds liever binnen, omdat ze dan zeker weten dat er niks kan gebeuren:

“Waarom zou je onnodige risico's nemen?”³⁹

Onder vermijden past ook dat mensen de werkelijke situatie soms niet onder ogen willen zien of denken dat de situatie onomkeerbaar is omdat het de wil van God is. Een heel groot gedeelte van de bevolking van Quetzaltenango is religieus en de rol van God in hun dagelijks leven is groot. Vooral wanneer angstgevoelens opspelen, grijpt men terug naar God, bijvoorbeeld als beschermer. Diego geeft hier een mooi voorbeeld van:

“Ik heb geen wapen, ik heb God, God is mijn wapen”⁴⁰

Confronteren en bemiddelen

Het intimideren van gewelddadige actoren – de confrontatiestrategie – komt nauwelijks voor, omdat de angst om slachtoffer te groot is. Wel durft men de confrontatie aan te gaan wanneer men met een grote groep is, bijvoorbeeld als een dief wordt betrapt op de markt. Door middel van fluiten waarschuwen de mensen elkaar en gaan ze samen achter de dief aan. Gewelddadige lynchpartijen komen niet of nauwelijks voor in Zona 3, maar soms vallen er wel klappen voordat een dief wordt overgedragen aan de politie. Door middel van posters, spandoeken en stempels op de muur proberen de verkopers van de *Democracia* duidelijk te maken dat ze zich organiseren tegen criminaliteit en worden dieven gewaarschuwd. Op deze manier proberen ze potentiële dieven af te schrikken en de kans om slachtoffer te worden, van bijvoorbeeld diefstel, te verkleinen. Het bestrijden van de criminaliteit is erg belangrijk voor de verkopers, omdat mensen niet komen winkelen op plekken waar de kans dat ze bijvoorbeeld beroofd worden erg groot is. Door ook aan de kopers te laten zien dat ze veilig zijn en dat ze

---

³⁸ Interview met buurtbewoner José op 09-04-2014

³⁹ Interview met buurtbewoonster Iris op 03-04-2014

⁴⁰ Interview met buurtbewoner Diego op 13-03-2014

dieven in de gaten houden, proberen ze een veilige situatie voor zichzelf en hun kopers te creëren.

Afbeelding 9: “Buren en verkopers organiseren zich tegen criminaliteit. Neem het risico niet”.

Een voorbeeld van de strategie ‘bemiddelen’ zijn de COCODE’s. COCODE’s zijn organisaties die door de gemeente worden aangesteld om allerlei issues in de buurt bespreekbaar te maken. De bijeenkomsten hoeven dus niet alleen over veiligheid te gaan, maar zaken als verkeer, bestrating, elektriciteit etc. worden ook besproken bij dit soort meetings. Met betrekking tot veiligheid is het doel van de COCODE’s om de politie en buurtbewoners intensief te laten samenwerken en op deze manier criminaliteit te voorkomen (preventie). Politieagent Martinez vertelt het volgende over Zona 3:

“Zona 3 is een wijk waarin de buurenrelaties minder sterk zijn dan in andere wijken. Dat komt doordat er heel bedrijvigheid is in de wijk en daardoor zijn er overdag veel mensen die niet in de wijk wonen. Daarnaast zorgen de winkels voor minder compacte woonwijken en ook dit zorgt voor minder sterke buurenrelaties”⁴¹

---

⁴¹ Informeel gesprek met politieagent Martinez op 06-03-2014

Ondanks dat in Zona 3 de COCODE minder actief is en ook de burenorganisaties beperkt zijn, zijn de burenrelaties wel degelijk sterk. Deze burenrelaties worden meestal gevormd tussen bewoners uit dezelfde straat. Buurbewoner Julio benadrukt bijvoorbeeld het belang van het kennen van je buren en vindt dit belangrijker dan de organisaties. Buurtbewoner José geeft aan dat twee deuren verderop een militair woont en dat als er iets is hij altijd bij hem terecht kan en dat dat hem een veiliger gevoel geeft. Dit soort kleinschaligere 'organisaties' of onderlinge contacten dragen bij aan het veiligheidsgevoel van de mensen: het idee dat je op je buren kan rekenen als er iets gebeurt, geeft een veilig gevoel. Dit kan je zien als wat Schepher-Hughes (2008: 22) instrumentele coping noemt, namelijk dat mensen door middel van sociale relaties en netwerken zelf actie ondernemen en een manier vinden om zichzelf te beschermen. Buurtbewoonster Claudia benadrukt dat alles wat een buren organisatie of de mensen in een straat doen cultureel bepaald is:

“Maar kijk, elke buren organisatie of groep van mensen die in dezelfde buurt woont doet iets anders, het is cultureel bepaald. Op de ene plek zullen ze een dief vangen en lynchen. Twee straten verder op kunnen ze met de dief in gesprek gaan en vragen waarom hij dat heeft gedaan en dan besluiten ze of ze de dief overdragen aan de politie of dat ze het zelf oplossen.”⁴²

De bemiddelingsstrategie is een strategie die veel wordt gebruikt in Xela, omdat de burenrelaties sterk zijn: mensen proberen samen een manier te vinden om met dagelijks geweld om te gaan. Dit betekent echter niet dat de mensen dezelfde coping strategieën hebben of dezelfde maatregelen treffen. Het doel van de mensen is vaak hetzelfde, namelijk een veiligere situatie, maar hoe elk individu dit invult kan sterk veranderen. Dit blijkt ook uit de verhalen van de buurtbewoners; de een gaat 's avonds de straat niet op, de ander koopt nooit eten bij de *Terminal*, de ander beschermt haar huis met dubbele deuren en extra goede sloten en anderen plakken een stempel op hun huis om dieven te waarschuwen.

Politie

De rol van de politie is tevens belangrijk voor de burgers. Uit de vorige paragraaf over veiligheid is gebleken dat de politie met Plan Cuadrante probeert meer veiligheid in de wijk te creëren. De mensen staan echter sceptisch tegenover dit beleid en voor veel burgers is de politie alles behalve een betrouwbaar aanspreekpunt voor hun problemen:

Samen met drie agenten rijden we door Zona 3 en als een van de agenten thuis naar binnen gaat om iets op te halen, blijf ik met twee agenten wachten. We bevinden ons een

---

⁴² Interview met buurtbewoner Claudia op 28-03-2014

in een meer afgelegen gebied van Zona 3, waarvan het zeker driekwartier lopen is naar bijvoorbeeld de markt. Een vrouw benadert de twee agenten en vertelt over een kind van drie jaar van een van de buurtbewoners dat al een paar dagen wordt vermist. Ze vraagt de agenten even te komen kijken en praten met de moeder, omdat ze zich erg zorgen maken. De agent pakt een bonnetje uit de auto en vraagt om mijn pen. Hij legt, al schrijvend, de vrouw uit dat ze contact moet opnemen met het Plan Cuadrante politiebureau en dat ze daar aangifte kan doen van vermissing. Hij overhandigt haar het papier en vervolgt z'n gesprek met mij. De vrouw bekijkt het bonnetje, bedankt de agenten en vertrekt weer.

Ondanks dat de politie door middel van zichtbaarheid op straat een aanspreekpunt probeert te zijn voor de burgers, lijkt dit nog niet op de juiste manier te gaan. Veel van de communicatie met de lokale burgers verloopt via de telefoon of aan de hand van een bezoek aan het Plan Cuadrante bureau (Josemans 2011: 29) en hierdoor wordt de laagdrempeligheid van de patrouilles nauwelijks bereikt.

Echter, buurtbewoners zijn maar beperkt op de hoogte van het plan en zijn vaak weinig onder de indruk, zo ook Fabio:

“Ze zeggen dat ze een speciaal plan hebben, maar dat is alleen maar om indruk te maken. Volgens mij is hier genoeg geweld, dus ik ben benieuwd hoe goed dat plan dan werkt”⁴³

Aan de andere kant draagt de zichtbaarheid van de politie wel bij aan een veiligheidsgevoel benadrukt buurtbewoonster Iris:

“Het is goed dat er zoveel politie op La *Democracia* is, want dan is de kans dat er iets met je gebeurt kleiner; dieven zijn ook niet gek.”⁴⁴

De politie is zich bewust van hun negatieve status en probeert daar ook aan te werken:

“Vroeger was er veel corruptie in Guatemala en dat is nu niet meer zo. Natuurlijk hebben we daar nog wel eens problemen mee, maar het kost tijd voordat alle burgers weer respect voor ons hebben”⁴⁵

Ondanks dat de statistieken van de Plan Cuadrante wijken al een sterke verbetering laten zien is er nog veel werk te doen op het gebied van hun imago, werkwijze en het aanpakken van de corruptie. Tulchin en Golding (2003: 1-5) leggen uit dat wanneer de staat faalt om te reageren

---

⁴³ Interview met buurtbewoner Fabio op 11-04-2014

⁴⁴ Interview met buurtbewoonster Iris op 14-03-2014

⁴⁵ Interview met Plan Cuadrante agent Perez op 26-03-2014

op gevoelens van onveiligheid dit grote gevolgen heeft voor de maatschappij. Het idee dat de overheid en de politie aandacht schenken aan het probleem en het probeert aan te pakken draagt op een positieve manier bij aan de angstgevoelens van bewoners. Veel bewoners zien de politie dus niet als een aanspreekpunt voor hun problemen en de politie vormt geen manier voor hen om met het geweld om te gaan.

Uitkomsten van de coping strategieën

De voornaamste strategie die gehanteerd wordt, is de strategie van het vermijden; een verklaring hiervoor zou de cultuur van stilte kunnen zijn. Een decennia van burgeroorlog en gewapende conflicten hebben de angstgevoelens versterkt en dit komt tot uiting in een cultuur van stilte (McIlwaine en Moser 2001: 9). Door de huidige stijging van criminaliteit in het land zijn de angstgevoelens nog steeds sterk aanwezig en de strategie om criminaliteit te vermijden (uit angst) past bij dit beeld. Daarnaast is het een strategie die elk individu zelf kan uitvoeren; je hoeft je niet te organiseren, terwijl de bemiddelingsstrategie dit wel van bewoners vraagt.

De maatregelen die buurtbewoners treffen, weerspiegelen hun angstgevoelens. Het 's avonds binnen blijven, het ophangen van prikkeldraad en het op de hoogte houden van buurtbewoners van bezigheden zijn allemaal maatregelen om slachtofferschap te voorkomen en een soort gevoel van veiligheid te creëren. De uitkomsten van de verschillende strategieën zijn voor de mensen zelf vaak niet eens van belang. Zo benadrukt José het volgende:

“Kijk, het is op zich goed dat burens zich organiseren tegen geweld. Het lost het probleem alleen niet op, denk ik. Criminelen verplaatsen zich tijdelijk naar een andere wijk of vinden nieuwe manieren om aan hun geld te komen. Ze gaan op een andere manier te werk om geen last meer te hebben van de burens; ze zijn voorzichtiger. Ik vraag me af of het echt veiliger wordt. Ik denk het niet, maar het is fijn om iemand achter de hand te hebben die je kan helpen, maar of het nou echt help, ik weet het niet.”⁴⁶

Belangrijk is dat de mensen een veilig gevoel hebben of het idee hebben dat het veiliger is geworden. Of dit daadwerkelijk zo is, maakt vaak niet eens uit. De meeste buurtbewoners staan echter sceptisch tegenover de verbetering van de situatie, zoals José in het vorige fragment ook liet zien. Het is maar de vraag of verbetering of verslechtering van de situatie ook leidt tot een sterkere en minder sterkere angstgevoelens; iets er een gedaan hebben kan voor veel mensen al genoeg zijn voor de verbetering van de angstgevoelens.

---

⁴⁶ Interview met buurtbewoner José op 09-04-2014

7. Rocinha en Zona 3 in vergelijkend perspectief

De vorige hoofdstukken over Rocinha in Rio de Janeiro en Zona 3 in Quetzaltenango hebben een beeld gegeven over de situatie op deze plekken en hoe mensen om gaan met dagelijks geweld. In dit hoofdstuk zullen we de twee contexten vergelijken en proberen te verklaren waarom de verschillen en overeenkomsten zijn zoals ze zijn. In dit stuk willen wij drie belangrijke verschillen en/of overeenkomsten naar voren brengen, namelijk; de percepties van onveiligheid en angstgevoelens, de coping strategieën, en de geweldssituatie en de rol van de politie.

Het moge inmiddels duidelijk zijn dat de twee contexten waarbinnen wij ons onderzoek gedaan hebben *an sich* sterk verschillen. Om te beginnen zijn de twee steden sterk verschillend; terwijl in Rio de Janeiro zo'n 6 miljoen inwoners wonen en men kan spreken van een wereldstad, wonen in Xela slechts 150 duizend inwoners en is het ten opzichte van Rio de Janeiro een dorp. Tevens verschillende twee wijken waarin wij onderzoek hebben gedaan; Rocinha is een favela met een lange geschiedenis van verwaarlozing door de overheid en de bewoners kampen nog steeds met het stigma van *favelados*. Het is in die zin een marginale wijk, hoewel de welvaart langzaam naar middenklasse schuift. Zona 3 neemt een hele andere plek in en is een belangrijke wijk in de stad vanwege haar bedrijvigheid. Ondanks dat de buurtbewoners van de twee wijken in een verschillende context wonen zijn er vergelijkbare factoren die het dagelijks leven van mensen beïnvloeden, zoals armoede, slechte educatie, werkeloosheid en sociale ongelijkheid. Allen zijn factoren die volgens Concha-Eastman (2002: 46-49) ten grondslag liggen aan structureel geweld.

Percepties van onveiligheid

Uit de vorige hoofdstukken is duidelijk geworden dat de buurtbewoners van Trapolim in een andere geweldssituatie leven dan de buurtbewoners van Xela. Desondanks zijn de percepties van veiligheid en de angstgevoelens hetzelfde.

De buurtbewoners van Trapolim en, in bredere context Rocinha, hebben te maken met een strijd tussen de politie en de drugsbendes. Deze strijd beïnvloedt de sociale cohesie in de wijk waarbij de bewoners zich tussen twee kampen bevinden, met bijbehorende verplichtingen. Een voorbeeld hiervan is de *lei de silêncio*, oftewel de wet van de stilte, waarbij de bewoners de drugskartels hun gang laten gaan en de bewoners als reactie daarop met rust worden gelaten. Aan de andere kant zijn burgers bang voor de politie, die zij meer zien als een actor van geweld dan een van veiligheid. De bewoners willen zich – uit zelfbescherming – zo min mogelijk met beide groepen bemoeien, maar zijn met de tijd van mening geworden dat de aanwezigheid van de politie heeft geleid tot onveiligheid in de wijk. Ten eerste lijkt de pacificatie

niet de veiligheid te brengen die het had beloofd. Zo is de kleine criminaliteit toegenomen doordat er geen duidelijke handhavers meer zijn. Ten tweede wordt de politie door sommigen als een actor van geweld gezien. Ten slotte wordt de overheid als geheel zeer gewantrouwd omdat de bewoners niet adequaat geholpen worden met de sociale problematiek in de wijk. Men ervaart de militaire bezetting van een macht van buitenaf. De machtsstrijd en onduidelijkheid over waar de macht ligt brengen sterke angstgevoelens en onzekerheden in het dagelijks leven van de bewoners van Rocinha. De geweldssituatie zorgt dus voor sterke angstgevoelens en onzekerheden in het dagelijks leven van de bewoners van Rocinha.

In Xela beïnvloedt de geweldssituatie de percepties van veiligheid en de angstgevoelens van mensen ook sterk. In Xela hebben mensen sterke angstgevoelens met betrekking tot het slachtofferschap. Mensen hebben vaak zelf al niet veel en als er dan de kans bestaat dat dat ook nog afgepakt wordt, vinden mensen dat eng. Op deze angstgevoelens wordt goed ingespeeld door de media, door bijvoorbeeld dagelijks te schrijven over criminaliteit in de wijk. Wanneer er zich iets voordoet, worden vergelijkbare casussen uit het vorige jaar en bij gehaald en probeert men te laten zien hoe vaak dit gebeurt. Mensen beïnvloeden de percepties van veiligheid en hun gevoelens van veiligheid door met elkaar te roddelen over de gebeurtenissen in de wijk. De politie is tevens een belangrijke bron die de gevoelens van veiligheid kan beïnvloeden. Over het algemeen zijn de buurtbewoners weinig onder de indruk van het werk dat de politie verricht om veiligheid te creëren. Doordat zij falen de bevolking het gevoel te geven dat ze de situatie (serieus) aanpakken, heeft dit negatieve gevolgen voor de angstgevoelens van de buurtbewoners (Tulching & Golding 2003: 1-5).

De percepties van veiligheid worden sterk beïnvloed door de geweldssituatie waarin de burgers zich bevinden; de verschillen in de geweldssituatie in Rocinha en Zona 3 zien we ook terug in wat voor precieze ideeën mensen hebben over veiligheid. Echter, de verschillende geweldssituaties hebben allebei geleid tot sterke angstgevoelens. Hoe deze angstgevoelens zich ook weer op vergelijkbare manier uiten, zullen we uitleggen in de volgende paragraaf.

Coping strategieën

De manier waarop mensen om gaan met het geweld dat zij dagelijks ervaren is niet precies hetzelfde in de twee contexten. Desondanks zijn hierin wel vergelijkbare concepten te herkennen, die wij hebben opgenomen in het coping schema in het theoretisch kader.

De bescherming van de buurtbewoners in beide contexten lijkt te beginnen met het beveiligen van de huizen. In Zona 3 hebben zijn de huizen vaak goed beveiligd met tralies voor de ramen, zware deuren met goede sloten en prikkeldraad boven hekken of muren. In Trapolim is dit zichtbaar bij auto's die in garages worden geplaatst en de hoogbouw die bescherming biedt tegen diefstal of inbraken. Daarnaast worden in beide contexten bepaalde gebieden die men associeert met geweld door de buurtbewoners vermeden; buurtbewoners

proberen plekken waar bijvoorbeeld de drugsbendes actief zijn of plekken die bekend staan als gevaarlijk te vermijden.

In de beide contexten spelen sociale relaties een belangrijke rol. Contact met je burens en de mensen in de buurt vindt men belangrijk; belangrijker dan bijvoorbeeld in burens organisatie, volgens een informant uit Zona 3. Uit het hoofdstuk over Trapolim is gebleken dat er altijd mensen aanwezig zijn op straat. Op elkaar letten en er voor elkaar zijn is beide contexten erg belangrijk. In Xela zijn deze sociale relaties door middel van de burensorganisaties ook geformaliseerd. De leden van de organisatie hebben vaak regelmatig contact met hun burens en op deze manier kan de veiligheidssituatie op een serieuze manier aangepakt worden. Wel moet gesteld worden dat de ideeën over de functionaliteit van de organisatie verschillen.

Een andere belangrijke overeenkomst die we in beide contexten zien is de rol van religie. In Zona 3 zien we dit terug op verschillende manieren; mensen bidden tot God voordat ze bijvoorbeeld op reis gaan of vragen op Gods bescherming in het dagelijks leven.

Een duidelijk verschil, dat voortvloeit uit de verschillende geweldssituatie, is het feit dat mensen in Zona 3 de confrontatie met misdadigers nog wel eens willen aangaan. Wanneer iemand wordt betrappt gaan de burens gezamenlijk achter de dief aan en leveren deze dan over aan de politie. Dit is ook zichtbaar in Trapolim, waar de sociale cohesie sterk is, maar dit lijkt in andere delen van Rocinha minder voor te komen. Daar heerst nu een grotere mate van straffeloosheid.

Geweld en de rol van de politie

Het grote verschil tussen beide contexten is de geweldssituatie en de rol die de politie (en de drugsbendes) hier in speelt. Buurtbewoners uit Trapolim ervaren weinig geweld en kunnen 's avonds veilig over straat. Trapolim is echter onderdeel van de context van Rocinha en dus hier niet los van te zien. De veiligheidssituatie in het algemeen is namelijk anders dan die specifiek in Trapolim. Het geweld in de gehele wijk is toegenomen, terwijl Trapolim altijd veilig is geweest en dat nog steeds is. Er is wel een angstbeeld dat wordt gedeeld, wel sterker in andere delen van Rocinha, dat de wijk als geheel veel onveiliger is dan eerst. Dit resulteert uit een machtsstrijd tussen de drugsbendes en de politie waarbij de laatste in 2011 hun intrede hebben gemaakt in de wijk. Door deze *pacificatie* van de wijk is er een situatie ontstaan waarbij geen partij een monopolie op geweld heeft en de wijk onder controle heeft. Waar vroeger de drugsbendes de rol van politie op zich namen en bijvoorbeeld overtreders straffen, hebben zij sinds de *pacificatie* te maken met de politie, waardoor hun machtspositie in de wijk is verslechterd. Aan de andere kant is de aanwezigheid van de politie incompleet en selectief te noemen, waarbij zij maar bepaalde gedeeltes van de wijk dekken. Ook bestaat er bij veel mensen de notie dat de politie zelf een actor van geweld in wijk is.

Dit is heel anders dan de criminaliteit in Zona 3 in Xela. Het geweld waar de buurtbewoners in Xela dagelijks mee in aanraking komen berust veel meer op individuele criminelen (soms onderdeel van een bende) die zorgen voor kleine criminaliteit zoals berovingen, diefstel en huiselijk geweld. Natuurlijk is er ook sprake van grotere criminaliteit, zoals drugsdeals, ontvoeringen en moorden, maar dit komt minder voor. Sprake van een strijd tussen de politie en drugskartels is er absoluut niet. De rol die de politie inneemt is voornamelijk het bestrijden van de problemen in de wijk en het aanpakken van de criminaliteit. Het is echter de vraag of de politie op dit moment in staat is omdat op een adequate manier te doen, omdat de politie zelf ook met problemen kampt, zoals corruptie en een weinig effectieve werkwijze (bijvoorbeeld Plan Cuadrante).

Dit duidelijke verschil in de vorm van geweld of hoe het geweld tot stand komt in de wijk is dus de politie. Terwijl in Rocinha de politie wordt gezien als een actor van onveiligheid of zelfs een veroorzaker van geweld, is dit in Zona 3 anders. Hier vinden de buurtbewoners vooral dat de politie faalt in het oplossen van het geweld. Deze sterk verschillende geweldssituatie zorgt er echter niet voor dat in beide contexten totaal verschillende ervaringen van veiligheid en coping strategieën zijn; deze zijn juist heel erg vergelijkbaar.

8. Conclusie

Geweld, criminaliteit en onveiligheid zijn continu aanwezige problemen in Latijns-Amerikaanse landen. Terwijl in de rest van de wereld de criminaliteit afneemt en de landen veiliger worden, zien we in Latijns-Amerika dat de criminaliteit toeneemt en de percepties van onveiligheid verslechteren: mensen voelen zich steeds onveiliger (UNDP 2013: 7). De grote hoeveelheid geweld en de onveilige leefomgeving waarin veel mensen in Latijns-Amerika leven zorgt ervoor dat mensen strategieën gaan ontwikkelen om zich te beschermen tegen geweld en criminaliteit en op zoek gaat naar een manier om hiermee om te gaan. Misdaad, geweld en angst beperken mogelijkheden en vrijheden ernstig en beperken in de manier waarop mensen hun leven organiseren (UNDP 2013: 6). Het wijdverspreide geweld en de angst en onzekerheid die het met zich meebrengt is endemisch en ondermijnt de sociale cohesie (Kruijt & Koonings 2004: 12).

In deze thesis stond de ervaring van geweld en onveiligheid en de manier waarop mensen met dagelijks, structureel geweld en een onveilige leefomgeving omgaan centraal. We hebben onderzocht hoe bewoners van Rio de Janeiro (Brazilië) en Quetzaltenango (Guatemala) geweld en onveiligheid in hun wijk ervaren en hoe ze hier mee omgaan. Geweld bleek in beide contexten een belangrijke rol te spelen in het dagelijks leven van de bewoners.

Het geweld voor de bewoners van deze wijken is “nieuw geweld” (Koonings 2001:403). Het geweld is niet politiek-ideologisch, maar alledaagse kost voor de meeste bewoners. Het geweld is vaak semi-georganiseerd, het speelt zich steeds vaker af tussen burgers en het brengt onveiligheid en angst onder de burgers met zich mee (Koonings 2001: 403). Dit heeft gevolgen voor de sociale cohesie in de steden. Daarnaast is in zowel Rocinha als Zona 3 sprake van structureel geweld. Dagelijks geweld, dat genormaliseerd is in het leven van mensen en hun leven continu beïnvloedt (Concha-Eastman 2002: 46-49). Vooral in Rocinha is er veel sprake van ongelijkheid en sociale uitsluiting door de marginale positie die de wijk inneemt in Rio de Janeiro. Buurtbewoners van Zona 3 noemden armoede en slechte educatie als grote problemen in de wijk.

Ondanks dat de twee buurten een aantal overeenkomsten hebben, bleek de geweldssituatie in beide contexten heel verschillend. Terwijl de bewoners in Rocinha als een soort schild tussen de politie en de drugsbendes stonden, kampten de bewoners van Zona 3 vooral met veel criminaliteit, zoals diefstal, berovingen, huiselijk geweld, ontvoeringen en moorden. De relatie tussen buurtbewoners en de politie is in beide contexten dan ook verschillend. Terwijl in Rocinha de politie wordt gezien als een van de belangrijkste actoren van geweld, ziet men de politie in Zona 3 vooral als een instantie die niet in staat is om problemen aan te pakken. De rol die de politie speelt in zowel Rocinha als Xela is een vorm

van institutioneel geweld. De politie is niet in staat door haar aard of essentie om de problemen in de buurt aan te pakken en het geweld tegen te gaan (Concha-Eastman 2002: 46-49). Dit zorgt ervoor dat er weinig vertrouwen is in de politie en gevoelens van angst en weinig hoop op een betere toekomst verslechteren hierdoor. Het schema van Concha-Eastman dat wij hebben opgenomen in het theoretische hoofdstuk lijkt het beste aan te sluiten op de situatie in Zona 3. De situatie in Rocinha is meer te beschrijven als een strijd om de macht tussen de politie en de drugsbendes.

Ondanks dat de geweldssituatie erg verschillend is, zagen wij ook veel overeenkomsten. In beide wijken zijn de percepties van veiligheid slecht. Ondanks dat er soms relatief weinig sprake was van gevaar of dat de kans om slachtoffer te worden van geweld niet eens heel groot was, waren mensen bang om 's avonds de straat op te gaan of bepaalde delen van de wijk te bezoeken en waren ze druk bezig met het verbeteren van hun eigen veiligheid. Duce en Perez Perdomo (2003: 79) geven aan dat de percepties van veiligheid sociaal geconstrueerd worden en dat deze percepties niet alleen gevormd worden door de hoeveelheid geweld dat zij dagelijks zien, over horen of lezen. De wijze waarop geweld wordt ervaren in de lokale samenleving speelt een grote rol bij de heersende percepties van veiligheid in een samenleving. In zowel Rocinha als Zona 3 speelden roddels en verhalen waar mensen vaak naar refereerden een belangrijke rol. Geïsoleerde incidenten en losstaande verhalen werden in Rocinha vaak aangehaald; in Zona 3 sprak men vaak over verhalen van een verre kennis. De link tussen een bepaalde geweldssituatie en de percepties van veiligheid is dus niet een logisch verband: minder geweld leidt niet direct tot een beter veiligheidsgevoel. Dit komt overeen met de constatering van UNDP (2013) die bijvoorbeeld aangaven dat de percepties in landen die relatief veilig zijn, zoals Costa Rica, soms slechter zijn dan in landen waar veel geweld plaatsvindt.

De rol van de politie is hierin ook essentieel. In beide contexten zien we dat buurtbewoners weinig vertrouwen hebben in de politie: dit verslechtert de percepties van veiligheid ook. In Rocinha wordt de veiligheidssituatie sterk beïnvloed door de strijd van de politie tussen de drugsbendes. De bewoners proberen zich hier zoveel mogelijk afzijdig van te houden om zo niet in de problemen te raken.

Een constante aanwezigheid van geweld dwingt mensen om zich door middel van coping strategieën, individueel of collectief, aan te passen, om op deze manier nog functioneel in het leven te staan (Schepper-Hughes 2008: 19). Het vermijden van een dergelijke situatie of doen alsof je dingen niet hebt gezien is een belangrijke vermijdingsstrategie die we in beide contexten tegenkwamen. Bewoners vermijden bepaalde gebieden en vermijden contact met mensen die ze niet kennen. In Zona 3 gingen de buurtbewoners 's avonds de straat niet meer op en als ze nog laat op straat waren vermeden de plekken die ze associëren met gevaar. In Rocinha probeerden de buurtbewoners zich zoveel mogelijk afzijdig te houden van de strijd

tussen de drugsbendes en de politie. Sociale controle bleek in beide contexten erg belangrijke te zijn voor de bewoners. Het geeft ze een gevoel van veiligheid, het gevoel dat iemand op je let en het gevoel dat er minder snel iets met je zal gebeuren als je met meer burgers bent. In Xela werd sociale controle ook nog geformaliseerd in de vorm van burgen organisaties, die afspraken maakten om geweld en onveiligheid in de wijk tegen te gaan.

Al met al kunnen wij dus concluderen dat de manier waarop de bewoners van Rocinha en Zona 3 geweld ervaren verschillend is en de rol die de politie hierin speelt is cruciaal. Desondanks ontwikkelen bewoners van Rocinha en Zona 3 vergelijkbare ervaringen over de veiligheidssituatie in de wijk en is er sprake van veel angst: mensen zijn bang om betrokken te raken bij een incident in de wijk of slachtoffer te worden van een delict. Deze vergelijkbare percepties van veiligheid en angstgevoelens leiden dan ook tot vergelijkbare coping strategieën, waarbij vermijden en sociale controle in beide contexten op een andere manier voorkomt. Het UNDP rapport van 2013 liet zien dat in bijna alle Latijns-Amerikaanse landen de percepties van veiligheid erg laag zijn en het is dan ook interessant dat ons onderzoek laat zien dat de geweldssituatie heel verschillend kan zijn, maar kan leiden tot vergelijkbare gevoelens van onveiligheid. De geweldssituatie in landen in Latijns-Amerika is ook sterk verschillend – in sommige landen is er sprake van heel veel geweld, terwijl er ook landen zijn waar in geweld en criminaliteit niet eens zo heel veel voorkomen. Desalniettemin is de perceptie van veiligheid in geheel Latijns-Amerika verslechterd en is het soms de vraag of de mate waarin geweld voorkomt ook leidt tot een slechtere perceptie van veiligheid.

9. Literatuurlijst

Arias, Enrique, D. en Rodrigues, Corinne, D.

2008. The Myth of Personal Security: Criminal Gangs, Dispute Resolution and Identity in Rio de Janeiro's Favelas. *Latin American Politics and Society*, Vol. 48, Issue 4, pp. 53-81.

Arias, Enrique, D.

2006. *Drugs & Democracy in Rio de Janeiro: Trafficking, Social Networks, & Public Security*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Arias, Enrique, D. en Goldstein, Daniel, M.

2010. *Violent Democracies in Latin America*. Durham: Duke University Press.

Batista, André S., Burgos, Marcos en Echevarria, Ricarte.

2006. Quilombos, Cortiços, Favelas: Moving from Historical Oppression to Social Transformation. *St. John's University*. Vol.4 No.2.

<http://facpub.stjohns.edu/~ganterg/sjreview/vol4-2/06Quilombos.htm>

Carver, Charles, S. en Scheier, Michael, F.

1989. Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 56, No. 2, pp. 267-283.

Concha-Eastman, Alberto.

2002. *Urban Violence in Latin America and the Caribbean: Dimensions, Explanations, Actions*. In: Susana Rotker (Ed.), *Citizens of Fear: Urban Violence in Latin America*. New Jersey: Rutgers University Press, pp. 37-54.

Cruz, José Miguel.

2007. *Factors associated with juvenile gangs in Central America*. In José Miguel Cruz, red. *Street Gangs in Central America*. San Salvador: UCA Editors.

Fernandes, Edésio.

2007. Constructing the 'Right to the city', *Social & legal studies*, Vol. 16, No. 2, pp. 201-219.

Glebbeek, Marie-Louise.

2002, Police Reform and the Peace Process in Guatemala: the Fifth Promotion of the National Civilian Police. *Bulletin of Latin American Research*, Vol. 20, Issue 4, p. 431-453.

Glebbeek, Marie-Louise,

2003. *In the Crossfire of Democracy: Police Reform and Police Practice in Post-Civil War Guatemala*. Amsterdam: Rosenberg Publishers.

Goldstein, Donna, M.

2003. *Laughter Out of Place: Race, Class, Violence and Sexuality in a Rio Shantytown*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

Holston, James.

2009. Insurgent Citizenship in an Era of Global Urban Peripheries, *City & Society*, Vol. 21, Issue 2, pp. 245-267.

Josemans, Michèle.

2011. *Briding Ideals and Reality: A Case Study of Community Policing Strategy 'Plan Cuadrante' in Post-Civil War Quetzaltenango, Guatemala*. Master thesis Department of Anthropology, Utrecht University.

Koonings, Kees.

2001. Armed Actors, Violence and Democracy in Latin America in the 1990s: Introductory Notes. *Bulletin of Latin American Research*, Vol. 20, No. 4, pp. 401-408.

Koonings, Kees, en Kruijt, Dirk.

2007. *Fractured Cities: Social Exclusion, Urban Violence and Contested Spaces in Latin America*. London: Zed books.

Long, Norman.

1990. From Paradigm Lost to Paradigm Regained? The Case for an Actor-oriented Sociology of Development. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, No. 49, pp. 3-24.

McIlwaine, C. and Moser, C.

2001. *Violence in Post-Conflict Context: Urban Poor Perceptions from Guatemala*. Washington D.C: The International Bank for Reconstruction and Development.

McIlwaine, C. en Moser, C.

2003. Poverty, violence and livelihood security in urban Colombia and Guatemala, *Progress in Development Studies*, Vol. 3, No. 2, pp. 113-130.

McIlwaine, C. en Moser, C.

2004. *Encounters with Violence in Latin-America: urban poor perceptions from Colombia and Guatemala*. New York: Routledge.

Perlman, Janice. E.

2007. *Marginality: from myth to reality: The Favelas of Rio de Janeiro 1968-2005* Book Proposal.

Penglase, Ben.

2009. States of Insecurity: Everyday Emergencies, Public Secrets, and Drug Trafficker Power in a Brazilian Favela. *POLAR*, Vol. 32, No. 1, pp. 47-63.

Pol, Janneke.

2010. *Coping with violence in Brazil: Violence, fear and 'the other' in Rio de Janeiro*. Master thesis Latin American Studies, Utrecht University.

Rotker, Susana.

2002. *Citizens of Fear: Urban Violence in Latin America*. Unites States of America: Rutgers, The State University.

Saborio, S.

2013. The Pacification of the Favelas: Mega Events, Global Competitiveness, and the Neutralization of Marginality. *Socialist Studies*, Vol. 9, No. 2, pp. 130-145.

Scheper-Hughes, Nancy.

2008. A Talent for Life: Reflections on Human Vulnerability and Resilience. *Ethnos: Journal of Anthropology*, Vol. 73, Issue 1, pp. 25-56.

Schols, Judith.

2011. *Agents of Change: A Case Study of Community Policing in La Antigua, Guatemala*, Master thesis Department of Anthropology. Utrecht University.

Snodgrass Godoy, Angelina

2002 Lynchings and the democratization of terror in postwar Guatemala: implications for human rights. *Human Rights Quarterly*, Vol. 24, pp. 640-661.

Wilson, Margaret.

2007. *Dance Lest We All Fall Down: Breaking cycles of poverty in Brazil and Beyond*. Seattle: University of Washington Press.

Winton, Ailsa.

2006, Youth, gangs and violence: Analysing the social and spatial mobility of young people in Guatemala City. *Children's Geographies*, Vol. 3, Issue 2, pp. 167-184.

Websites

UNDP

1994. Citizen Security with a human face.

<http://hdr.undp.org/sites/default/files/citizensecuritywithahumanface-executivesummary.pdf>

UNDP

2013. Urban violence and humanitarian challenges.

<http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/human-development-report-2013/>

O Globo

2013. Maria Augusta Ramos faz reflexão sobre pacificação nas favelas em 'Morro dos Prazeres'

<http://oglobo.globo.com/cultura/maria-augusta-ramos-faz-reflexao-sobre-pacificacao-nas-favelas-em-morro-dos-prazeres-10906294>

2014. Mapa das favelas e das UPPs do Rio de Janeiro

<http://oglobo.globo.com/infograficos/upps-favelas-rio/>

2014. Rocinha e Vidigal

<http://g1.globo.com/rio-de-janeiro/rocinha-e-vidigal/cobertura/>

10. Samenvatting in Portugees en Spaans

10.1 Sumário

De Jong, J. & Verheul, H.

2014. Lidar com a violência e insegurança em bairros de cidades Latino-Americanas: Um pesquisa antropológica sobre os bairros Rocinha (Rio de Janeiro, Brasil) e Zona 3 (Quetzaltenango, Guatemala), Universidade de Utrecht.

Nesta tese, vamos a discutir a nossa investigação sobre a violência, a insegurança e estratégias de enfrentamento no Rio de Janeiro, Brasil, e Quetzaltenango, Guatemala. Fizemos a pesquisa na Rocinha e Zona 3 e olhamos como as pessoas sofrem a violência e a insegurança e como eles lidam com isso. As duas cidades onde fizemos a nossa pesquisa são muito diferentes. Rio de Janeiro é um megacidade com milhões de moradores, Quetzaltenango só têm um população de 150.000. Os dois bairros onde fizemos a pesquisa também são diferente; Rocinha é uma favela com um história longa de negligência do governo e as moradores delas ainda sofrem o estigma como os favelados. É um bairro marginal, embora a prosperidade cresce lentamente em direção da classe média. Zona 3 é uma lugar numa forma diferente na cidade; é importante pela atividade econômica. Apesar as moradores dos dois bairros vivem na um contexto diferente, há fatores comparável que têm influência na vida diária das pessoas, por exemplo, pobreza, educação ruim, desemprego e desigualdade social.

Percepções de insegurança

Os moradores de trampoline e, num contexto mais grande, Rocinha, são entre a luta da polícia e as traficantes de drogas. Esta luta têm efeito para a coesão social no bairro, onde os moradores estão entre os dois campos, com obrigações deles. Um exemplo é o 'lei de um silêncio', por meio de que os moradores não interferem com as traficantes e as traficantes não fazem problemas com as moradores. Também, os moradores têm medo para a polícia, porque eles vêem-los mais como um ator de violência que um ator de segurança

Para proteger-se, as moradores tentam não interferir com as dois grupos. Embora, no tempo, a vista sobre a presença da polícia mudou para um que não é positivo; a polícia traz insegurança para o bairro. Em primeiro lugar, a pacificação não parece a trazer segurança prometida. Agora há mais crimes pequenos porque não há um enforcador de lei e segurança. Em segundo lugar, a polícia por algumas pessoas é um ator de violência. Finalmente, muita gente desconfia da polícia ela não ajuda bastante os moradores com problemas sociais. A gente sofre uma ocupação militar de uma força de fora. A luta pela força e a incerteza sobre onde fica a força cream sentimentos de medo e insegurança na vida diária das moradores da Rocinha.

Na Xela a situação de violência também afeta muito as percepções de segurança e os sentimentos de medo das pessoas. As moradores têm sentimentos de medo forte quando vai sobre vitimização. Muitas vezes as pessoas não têm muitas coisas e quando há um chance da rouba, isto faz medo forte. Esses sentimentos de medo são usado pela mídia. Ela escreve todos os dias sobre crime no bairro. Quando acontece uma coisa, a mídia toma outros coisas comparável dos outros anos para mostrar a frequência. Pessoas têm efeito para suas percepções e seus sentimentos de segurança quando eles falar com os outros sobre que acontece no bairro. A policia também é uma força que pode afetar as percepções de segurança. Geralmente as moradores não são muito positivo sobre as obras que a polícia faz para melhorar a segurança. A falta delas por dar um sentimento de segurança afeta negativa as percepções de segurança das moradores.

Estratégias de enfrentamento

A maneira as pessoas usam para lidar com a violência que sofrem diariamente não é exatamente a mesma nos os dois contextos. Não obstante, aqui há visíveis conceitos semelhantes que temos incluídos na esquema de enfrentamento no âmbito teórico. A proteção dos residentes nos dois contextos parece a começar com a segurança das casas. Na Zona 3, muitas vezes, as casas têm uma boa segurança por grades nas janelas, portas pesadas com boas fechaduras e cercas de arame farpado ou paredes.

Na Trampolim é visível, as autocarros que são colocados em garagens e ascensão elevada que fornece proteção contra roubos ou assaltos. Também nos dois contextos há áreas que são conhecido para a gente como perigoso, essas áreas são evitado.

Nos dois contextos, as relações sociais têm uma função importante. O contato com seus vizinhos e as pessoas do comunidade são importantes. Mais importante que, por exemplo, um organização dos vizinhos, falou um informador da Zona 3. O capítulo sobre o trampolim mostrou que sempre há pessoas na rua. Prestar atenção para o outro e ajudar o outro são muito importante nos dois contextos. Na Xela essas relações sociais são formalizada pelas organizações dos vizinhos. Os membros da organização, muitas vezes, têm contato regular com seus vizinhos e como este maneira a situação de segurança pode ser melhorando. Embora disto, há idéias diferentes sobre a funcionalidade da organização.

Outra semelhança importante que vemos nos dois contextos, é a função da religião. Na Zona 3 isto é visível em maneiras diferentes; as pessoas rezam a Deus por exemplo, quando eles vão numa viagem ou pedem a proteção de Deus na vida diária. Uma diferença clara, resultante de várias situações de violência, é o fato que as pessoas na Zona 3 as vezes gostariam de confrontar os criminosos. Quando alguém é pegada, os vizinhos juntos vão a tentar a pegar o ladrão, e, depois, entregá-lo à polícia. No Trampolim isto também é visível, porque a coesão social, lá, é forte. Na outros partes da Rocinha isto parece a ser menos. Agora, lá há mais impunidade.

Violência e a função da polícia.

A principal diferença entre os dois contextos é a situação de violência e a função da polícia e as traficantes de drogas. Os moradores de Trapolim sofrem pouca violência e à noite podem ser na rua sem problemas. No entanto, Trapolim é um parte do contexto da Rocinha. A situação de segurança, em geral, é de diferente em geral que o Trapolim específico. A violência em todo o distrito tem aumentado, mais Trapolim sempre foi seguro e ainda é.

Há um espectro do medo que é compartilhado, mas mais forte em outras partes da Rocinha, que o bairro como um todo é muito menos seguro do que antes. Isso é resultado duma luta de força entre as traficantes e a polícia que começou quando a polícia entrou no bairro em 2011. A *pacificação* do bairro dou uma situação em que nenhum partido tem um monopólio da violência ou têm controle da área. Anterior, as traficantes de drogas tinha a função da polícia, e puniram os criminosos, agora desde a *pacificação há polícia na bairro e então a* sua posição dominante no distrito está menos forte. Embora disto, a presença da polícia está incompleta e seletiva, e eles só cobrem certas partes do bairro. Há também um grande número de pessoas que têm a noção de que a polícia é um ator de violência.

Isso é muito diferente que o crime na Zona 3 na Xela. Na Xela, a violência os moradores sofrem diariamente, é causa dos criminosos individuais (às vezes parte dos grupos) que fazem os crimes pequenos, como roubos, furtos e violência doméstica. Naturalmente, também há maior crime, como o tráfico de drogas, sequestros e homicídios, mas isso é menos comum. Não há conflito entre os grupos de drogas e da polícia. A função da polícia está principalmente a combatar os problemas do bairro e a criminalidade. No entanto, é questionável se a polícia neste momento tem a capacidade para fazer isso, porque a polícia mesmo tem problemas da corrupção e um método do trabalhar que não é suficiente (por exemplo, Plano Cuadrante).

As situações diferentes de violência, no entanto, não fazem que nos dois contextos há sentimentos da segurança e *Estratégias de enfrentamento* muito diferentes; esses são muito similar.

10.2 Resumen en español

De Jong, J. & Verheul, H.

2014. Tratamiento de la Violencia y la Inseguridad en Barrios de Ciudades Latinoamericanas: Un estudio antropológico sobre los distritos la Rocinha (Rio de Janeiro, Brasil) y la Zona 3 (Quetzaltenango, Guatemala), Universidad de Utrecht.

En esta tesis se analiza nuestra investigación sobre la violencia, la inseguridad y las estrategias de afrontamiento en Río de Janeiro, Brasil, y Quetzaltenango, Guatemala. Hemos hecho la investigación en Rocinha, una favela de Río de Janeiro y en la Zona 3, un barrio en Quetzaltenango. Hemos visto cómo la gente experimenta la violencia y la inseguridad, y cómo lidiar con esto. Las dos ciudades en las que hemos hecho la investigación son muy diferentes.

En Río de Janeiro viven aproximadamente 6 millones de habitantes y se puede hablar de una ciudad del mundo. En Xela viven sólo 150 mil habitantes y Xela es como un pueblo en comparación con el Río de Janeiro. Los dos barrios en los que hemos hecho la investigación también se diferencian. Rocinha es una favela con una larga historia de abandono por parte del gobierno y residentes siguen sufriendo el estigma de favelados. Rocinha es en ese sentido un barrio marginal, a pesar de la riqueza se desliza lentamente en la clase media. Zona 3 es un barrio importante de la ciudad, debido a sus múltiples oportunidades para comprar cosas. Aunque los vecinos de los dos barrios que viven en un contexto diferente, hay factores similares que afectan la vida cotidiana de la gente, como la pobreza, la mala educación, el desempleo y la desigualdad social.

Las percepciones de la seguridad

Los residentes de Trampolim y, en un contexto más amplio Rocinha, se enfrentan a una batalla entre la policía y las bandas de narcotraficantes. Esta lucha afecta a la cohesión social en el barrio, donde los residentes viven entre dos partes, a saber, la policía y las pandillas de las drogas. Un ejemplo es la *lei de silêncio*, o la ley del silencio, donde los residentes dicen nada y las bandas de la droga pueden hacer lo que quieren. En respuesta, los residentes se quedan solos por las bandas de narcotraficantes. Por otra parte, los ciudadanos tienen miedo de la policía, lo que ellos ven más como un actor de la violencia que la seguridad. Los vecinos tratan de interferir lo menos posible con los dos grupos de autoprotección. Sin embargo, los residentes son de la opinión de que la presencia de la policía ha llevado a la inseguridad en el barrio. En primer lugar, la pacificación no parece llevarlo había la prometido seguridad. Así que la pequeña delincuencia ha aumentado porque no hay ejecutores más claras. En segundo lugar, la policía es vista como un actor de la violencia. Finalmente, el gobierno en su conjunto

desconfiaba enormemente debido a que los residentes no se les ayuda adecuada a los problemas sociales en el distrito. Uno experimenta la ocupación militar de una fuerza desde el exterior. La lucha por el poder y la incertidumbre acerca de donde está el poder trae fuertes sentimientos de miedo e incertidumbre en la vida diaria de los residentes de Rocinha.

En Xela la situación de violencia afecta a la percepción de la seguridad y afecta a los miedos de la gente fuertemente. En Zona 3 los residentes tienen fuertes sentimientos de miedo relacionadas con la victimización. La gente no tiene mucho, y si existe la posibilidad de que se toma de distancia, la gente encuentra que da miedo. En esta ansiedad es bien jugado por los medios de comunicación, por ejemplo, al escribir sobre el crimen en el barrio todos los días. Cuando se produce algo casos similares con respecto al año anterior y trata demostrar con qué frecuencia ocurre esto. La percepción de la seguridad y los sentimientos de seguridad de los residentes están afectados por los chimes sobre acontecimientos en el barrio. La policía también es un recurso importante que puede afectar los sentimientos de seguridad. En general, los residentes están un poco impresionado por el trabajo de la policía para crear seguridad. Debido a que los residentes se sienten que la policía no trata los problemas, tiene esto consecuencias negativas para la ansiedad de los residentes.

Las estrategias de afrontamiento

La forma de hacer frente a la violencia que sufren a diario no trata es exactamente el mismo en los dos contextos. La protección de los residentes en ambos contextos parece comenzar con la obtención de las casas. En Xela las casas están protegidas por rejas en las ventanas, puertas pesadas con buenas cerraduras y cercas de alambre de púas o muros anteriores. En Trapolim la protección es visible en los carros que se colocan en los garajes y de gran altura que ofrece protección contra robo o robo. Además, ciertas áreas que uno asocia con la violencia, están evitados por los residentes. Residentes tratan lugares como las bandas de narcotraficantes son activas o lugares que se sabe que son peligrosos para evitar.

En ambos contextos las relaciones sociales juegan un papel clave. Póngase en contacto con sus vecinos y la gente alrededor de usted encontrará importante; más importante que por ejemplo en la organización de los vecinos, de acuerdo con un informante de la Zona 3. En Trapolim siempre hay gente en la calle. Mirando el uno al otro y estar ahí para los demás es muy importante en los dos contextos. En Xela estas relaciones sociales están formalizado por los COCODE's. Los miembros de la organización tienen contacto regular con sus vecinos, y de esta manera se pueden abordar a la situación de seguridad de una manera seria. Hay que decir que están diferentes ideas sobre la funcionalidad de este COCODE's.

Otra similitud importante que vemos en ambos contextos es la religión. En Zona 3 vemos esto por diferentes maneras; por ejemplo la gente reza a Dios cuando ellos van a viajar y piden por la protección de Dios. Una diferencia obvia entre los dos contextos es que la gente

en Zona 3 todavía enfrenta criminales. Cuando alguien está atrapado, los vecinos atrapan al ladrón y luego lo entregan a la policía. Esto también es visible en Trapolim, donde la cohesión social es fuerte, pero esto no parece en otras partes de Rocinha.

La violencia y la policía

La principal diferencia entre los dos contextos es la situación de violencia y el papel que desempeña en la policía. Los residentes de Trapolim experimentaron poca violencia y pueden caminar por la noche en la calle. Sin embargo, Trapolim forma parte del contexto de la Rocinha y en la Rocinha esta situación es un poco diferente. La violencia en todo el distrito ha aumentado, mientras que Trapolim siempre ha sido seguro y todavía lo es. Hay una imagen de miedo que el distrito en su conjunto es mucho menos seguro que antes. Esto se traduce en una lucha de poder entre las bandas de narcotraficantes y la policía. A través de esta pacificación del distrito existe una situación en la que ningún partido tiene el monopolio de la violencia y el control del distrito. Si antes las bandas narcotraficantes tuvieron el papel que la policía tiene ahora, por ejemplo castigar a los delincuentes. En este momento, la posición dominante de las bandas narcotraficantes es menor por la pacificación. Por otro lado, la presencia de la policía es incompleta y selectiva. También hay un montón de gente que piensan que la policía es un actor de la violencia en el barrio.

La situación de violencia en Zona 3 es muy diferente. La violencia en Xela, donde los residentes están en contacto diariamente, se basa más en los delincuentes individuales que se ocupan de delitos menores como robos, hurtos y la violencia doméstica. Por supuesto, también hay mayor crimen, como tráfico de drogas, secuestros y asesinatos, pero esto es menos común. Absolutamente, no hay una batalla entre la policía y las bandas de la droga. La tarea de la policía se dirige principalmente a los problemas en el barrio y la lucha contra la delincuencia. Sin embargo, la pregunta es si la policía está actualmente en condiciones de hacerlo de una manera adecuada. Porque la misma policía que lucha con problemas como la corrupción y un método ineficaz, por ejemplo el Plan Cuadrante.

La situación de la violencia es muy diferente, pero las experiencias de la seguridad y los estrategias de afrontamiento son muy similares.